

SUUNNITELTU SIIRTYMÄ – Turvallinen askel uuteen

Marita Kolehmainen
Pia Torvinen

Opinnäytetyö
Joulukuu 2013

Kuntoutusohjauksen ja –suunnittelun koulutusohjelma
Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala

Tekijä(t) KOLEHMAINEN, Marita TORVINEN, Pia	Julkaisun laji Opinnäytetyö	Päivämäärä
	Sivumäärä	Julkaisun kieli Suomi
		Verkkojulkaisulupa myönnetty ( )
Työn nimi SUUNNITELTU SIIRTYMÄ – Turvallinen askel uuteen		
Koulutusohjelma Kuntoutusohjauksen ja – suunnittelun koulutusohjelma		
Työn ohjaaja(t) ROIVAS, Terttu		
Toimeksiantaja(t) Kaiharin koulu, MÄKELÄ, Päivi		
<p>Tiivistelmä</p> <p>Opinnäytetyömme käsittelee Ylöjärvellä Kaiharin erityiskoululla opiskelleen vaikeasti kehitysvammaisen nuoren siirtymä- eli nivelvaihetta, joka tässä tapauksessa tarkoittaa siirtymistä Ylöjärven kaupungin päivätoimintakeskus Rantaniittyyn. Tavoitteena oli selvittää siirtymiseen liittyneitä valmisteluja ja siirtymän onnistumista erityisluokanopettajan, nuoren ja perheen sekä päivätoimintakeskuksen näkökulmista. Tutkimuksen tarve tuli Kaiharin koulun erityisluokanopettajalta. Toimeksiantaja halusi kehittää nivelvaiheen toimintatapoja.</p> <p>Tutkimus on kvalitatiivinen tapaustutkimus ja se toteutettiin hankkimalla aineistoa teemahaastatteluin sekä aiheeseen liittyvän kirjallisuuden perusteella. Haastattelut nauhoitettiin, litteroitiin ja saadun aineiston perusteella tehtiin mahdollisimman kattava kuvaus haastattelujen sisällöistä. Tutkimuksen tulokset saatiin kuvauksista tehtyjen johtopäätösten perusteella.</p> <p>Tutkimuksen mukaan nuoren siirtymä toteutui sujuvasti. Tähän vaikutti opettajan ja vanhempien aktiivinen panostus nivelvaiheen valmisteluun ja tiedon siirtoon. Tutkimusten tulosten ja omien pohdintojemme perusteella esitämme nivelvaiheeseen liittyviä kehittämis ehdotuksia Kaiharin koululle. Tärkein konkreettinen ehdotus on siirtymäsuunnitelman käyttöönotto heti oppilaan siirtyessä yläasteelle.</p> <p>Tutkimuksessa selvisi myös, että Ylöjärvellä vaikeasti kehitysvammaisilla nuorilla peruskoulun jälkeen jatkoikkavaihtoehtoja ei ole riittävästi ja toisen asteen koulutusta ei ollenkaan. Tasavertaisuutta tulisi kehittää lisäämällä vaihtoehtoja jatkoikkajen suhteen. Koulun yhtenä tehtävänä on toimia kehitysvammaisten nuorten ja perheen rinnalla etuisuuksien valvojana jatkokoulutusasioissa tuomalla heidän ääntään kuuluviin päätäville tahoille.</p>		
Avainsanat (asiasanat)		
Nivelvaihe, siirtymä, siirtymäsuunnitelma, kehitysvammaisen nuori, tasavertaisuus		
Muut tiedot		

Author(s) KOLEHMAINEN, Marita TORVINEN, Pia	Type of publication Bachelor's Thesis	Date
	Pages	Language Finnish
		Permission for web publication (X)
Title PLANNED TRANSITION - Taking a safe step to a new phase		
Degree Programme Rehabilitation Counselling		
Tutor(s) ROIVAS, Terttu		
Assigned by Kaiharin koulu, MÄKELÄ, Päivi		
<p>Abstract</p> <p>This work deals with the transition phase of a severely mentally disabled adolescent who was studying at a special education school called Kaiharin koulu in Ylöjärvi. The transition phase refers to the adolescent's post-comprehensive school transfer to the Rantaniitty Day Activity Center run by the city of Ylöjärvi. The aim was to study the preparations leading to the transfer and also the success of the transfer from the perspectives of a special education teacher, the adolescent and his family as well as the day activity center. The need for this study was raised by one of the special class teachers at Kaihari's special school. The teacher wanted to develop the modes of operation that related to the transition phase.</p> <p>The study was a qualitative case study and it was carried out by collecting data with theme interviews and reviewing literature on the subject. The interviews were recorded and transcribed. Based on the obtained material, an extensive description of the content of the interviews was compiled. The results of the study were derived from the conclusions that had been drawn from these descriptions.</p> <p>According to the study, the adolescent's transition was successful. The outcome was influenced by the teacher and the parents actively preparing for the transition phase and sharing information. Based on the study results and the authors' thoughts about the subject, recommendations on how to further develop the transition phase were drafted for Kaihari's special school. The most important concrete proposal was using the transfer plan immediately when the pupil transfers to the secondary school.</p> <p>The study revealed that severely mentally disabled young people only have a very small number of options for further training after comprehensive school or no possibility at all for upper secondary education. Equality should be enhanced by providing more options for further education also for the mentally disabled young people. One of the tasks of the school would be to act as the supervisor of the interests of the young person and his or her family in further education issues by making their hopes heard by the decision-makers.</p>		
Keywords Transition phase, transition, transition plan, a mentally disabled young person, equality		
Miscellaneous		

SISÄLTÖ

1	Johdanto.....	3
2	Kehitysvammaisuuden vaikutus elämänpolkuun	4
	2.1 Kehitysvammaisuuden määrittelyä.....	4
	2.2 Vaikeasti kehitysvammaisen koulupolku	6
3	Nivelvaihe – mahdollisuus valita?	9
	3.1 Nivelvaiheen määrittelyä	9
	3.2 Tutkimuksia nivelvaiheesta	11
	3.3. Päivätoiminta vaihtoehtona	14
4	Opinnäytetyön tarkoitus ja tutkimuskysymykset.....	15
5	Opinnäytetyön toteutus.....	16
6	Aineiston analysointi.....	19
7	Tulokset.....	20
	7.1 Opettajan näkökulma ja roolit nivelvaiheeseen liittyen	20
	7.2 Perheen näkökulma nivelvaiheesta.....	23
	7.3. Päivätoiminnan näkökulma nivelvaiheesta.....	27
8	Pohdinta	30
	8.1 Opinnäytetyön eettisyys ja luotettavuus	30
	8.2 Johtopäätökset ja kehittämisideat	31
	8.3 Siirtymäsuunnitelma nivelvaiheen tueksi.....	34
	8.4 Oma oppiminen opinnäytetyöprosessissa.....	39
	LÄHTEET.....	40

LIITTEET

Liite 1. Haastattelulomake / OPETTAJA.....	45
Liite 2. Haastattelulomake 1 / VANHEMMAT.....	46
Liite 3. Haastattelulomake 2 / VANHEMMAT.....	47
Liite 4. Haastattelulomake 1 / PÄIVÄTOIMINTAKESKUS.....	48
Liite 5. Haastattelulomake 2 / PÄIVÄTOIMINTAKESKUS.....	49
Liite 6. Suostumuslomake.....	50
Liite 7. Siirtymäsuunnitelmalomake.....	51

KUVIOT

KUVIO 1. Kolmiportaisen tuen prosessi.....	7
KUVIO 2. Hyvin suunniteltu siirtymä.....	35

1 Johdanto

Peruskoulun päättäminen on nuorelle vaikeasti kehitysvammaiselle samanlainen taitekohta elämässä kuin tavallisellekin nuorelle. Turvallinen koulu, siellä olevat kaverit ja opettajat jäävät taakse. Toimintaympäristön muuttuessa ”saattaen vaihtaminen” eli yhteistyö opettajan, perheen ja tulevan jatkoajan välillä korostuu mm. nuoren puutteellisen kommunikation ja suuren avuntarpeen vuoksi.

Kaikille nuorille tulee lain mukaan peruskoulun jälkeen tarjota jokin jatkoajka. Jatkoajan löytäminen vaatii perheen ja koulun välistä aktiivista yhteistyötä. Vaikeasti kehitysvammaisten kohdalla useimmiten ainoaksi vaihtoehdoksi jää päivätoimintakeskus, koska toisen asteen opintoihin ei käytännössä ole mahdollisuutta.

Opinnäytetyön toimeksiantajana on Ylöjärven Kaiharin koulun erityisluokanopettaja, joka halusi reflektoida tähänastisia toimenpiteitään peruskouluun päättävien nuorten nivelvaiheen valmistelussa. Kaiharin koulun oppilaat ovat eritasoisesti kehitysvammaisia lapsia ja nuoria. Tutkimuksen aihe rajattiin vaikeasti kehitysvammaisen nuoren nivelvaiheeseen eli siirtymään. Opinnäytetyössä selvitettiin esimerkkitapauksen avulla yhden nuoren siirtymistä Kaiharin koulusta jatkoajkaan kaupungin ylläpitämään päivätoimintakeskus Rantaniittyyn.

Opinnäytetyömme teoriaosuus avaa nivelvaiheen keskeisiä käsitteitä ja siirtymään liittyviä toimenpiteitä. Tutkimusaineistoa on kerätty erityisnuoren perheen, opettajan ja päivätoimintakeskuksen ohjaajien haastatteluilla. Haastatteluista saadun aineiston perusteella on selvitetty siirtymään osallistuvien erilaisia rooleja ja kokemuksia sekä laadittu ehdotuksia Kaiharin koululle nivelvaiheen kehittämiseksi. Tutkimuksen tulokset tukevat oletusta, että koulu on tärkeässä osassa pitkän aikavälin valmistautumisessa siirtymään. Siirtymäsuunnitelman käyttöönotto ja siihen liittyvät toimenpiteet heti 7. luokalta lähtien parantaisivat vaikeasti kehitysvammaisen nuoren siirtymään valmistautumista sekä nivelvaiheen sujuvuutta ja onnistumista.

2 Kehitysvammaisuuden vaikutus elämänpolkuun

2.1 Kehitysvammaisuuden määrittelyä

Maailman terveysjärjestö WHO määrittelee ICD-10:n (International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems) mukaisesti älyllisen kehitysvammaisuuden tilaksi, jossa henkilön psyykinen suorituskyky on kehitykseltään estynyt tai puutteellisesti kehittynyt. Puutteita on tällöin kognitiivisissa, kielellisissä, motorisissa ja sosiaalisissa taidoissa. Tässä luokittelussa edellytetään reaaliaikaisen toimintakyvyn olevan pohjana kehitysvammaisuuden määrittelyssä. AAIDD:n (The American Association on Intellectual and developmental Disabilities) mukaan kehitysvammaisuus on heikon älyllisen suorituskyvyn ja adaptiivisten taitojen rajoituksista aiheutuvaa huomattavaa nykyhetken toimintakyvyn rajoittumista, joka ilmenee ennen 18 vuoden ikää. Älyllistä kehitysvammaa aiheuttavat hermoston kehityshäiriöt kuten hermoston sairaudet, vauriot ja toiminnan puutokset tai poikkeavuudet sekä merkittävimpänä aivojen kehityshäiriöt. Älylliseen kehitysvammaisuuteen liittyy usein myös muita kehityshäiriöitä, lisävammoja ja sairauksia. Yleisiä ovat aisti-, puhe- ja liikuntavammat sekä autismi, epilepsia, haastava käyttäytyminen ja mielenterveydelliset ongelmat. (Kaski, Manninen & Pihko 2009, 16-19).

Tuen tarve arjessa

Vammaisuus ja toimintakyky määrittyvät yksilön elämäntilanteiden ja elinympäristön asiayhteyksissä. Paras suorituskyky tulee ilmi suhteellisen häiriöttömissä toimintaolosuhteissa, mikä ei useinkaan ole arjessa mahdollista. (Kaski ym. 2009, 21). Omassa elämänpiirissään tutussa ympäristössä kehitysvammainen henkilö voi olla hyvin toimintakykyinen, kun taas elämänpiirin ulkopuolella erilaiset olosuhteet rajoittavat huomattavasti toimintakykyä. (Rissanen, Kallaranta & Suikkanen 2008, 508). Lisäksi ihmisten reaktioihin kehitysvammaisuutta kohdattaessa vaikuttavat tieto, käsitykset ja asenteet. Elinympäristön vuorovaikutustekijöistä muodostuu kehitysvammaisen elämässä selviytyminen sen eri osa-alueilla. Älyllisen kehitysvammaisuuden vaikeusaste määrit-

tää yksilöllisen tuen ja ohjauksen tarpeen sekä tukitoimien määrän. Jatkuvan hoivan tarvetta aiheuttavat vakavat puutteet kyvyssä huolehtia henkilökohtaisista toimista, kommunikoida ja liikkua. Tämä tarkoittaa täyttä riippuvuutta muista ihmisistä. (Kaski ym. 2009, 21).

Kehitysvammaisuuteen liittyviä rajoituksia tulee tarkastella ikävaiheeseen liittyvien sosiaalisten ja kulttuurillisten tavoitteiden toteutumisen kautta. (Rissanen ym. 2008, 507). Mahdollisimman varhain aloitettu kuntoutus luo hyvät perusedellytykset kehitysvammaisen kehityksen tukemiseen. Samoin osallistuminen perheen elämään, rutiinien sujuminen arkiympäristössä sekä ikätason mukainen suhtautuminen tukevat taitojen ja omien valintojen kehittymisen mahdollisuuksia. (Kaski ym. 2009, 168–172).

Vaikeasti kehitysvammaisen ihmisen yksilöllisiä tarpeita ja toiveita elinympäristön suhteen on usein vaikea tulkita rajallisen tunteiden ja pyrkimysten ilmaisemisen ja niiden haasteellisen tunnistamisen vuoksi. Lähi-ihmisten rooli heidän parastaan ja tyytyväisyyttään arvioitaessa on hyvin tärkeä. Vaikeasti kehitysvammaisen kohdalla, toimintakyvyn ollessa minimaalista, ympäristön laatu, turvallisuuden kokeminen ja läheisten ihmissuhteiden pysyvyys korostuvat. (Kaski ym. 2009, 362-363). Tärkeänä osana hyvinvoinnin saavuttamista on myös moniammatillisen yhteistyön sujuminen yhdessä perheen kanssa, palvelujen yksilöllinen ja huolellinen suunnittelu sekä kehitysvammaisen elämään kuuluvien erilaisten roolien huomioiminen. (Kaski ym. 2009, 368).

Vaikeasti kehitysvammainen nuori

Tutussa toimintaympäristössä omassa erityiskoulussa nuoren kehitysvammaisuuden suhtaudutaan luontevasti. Kaverisuhteet ja sosiaaliset kontaktit ovat muodostuneet suurimmaksi osaksi koulu yhteisön sisäisessä vuorovaikutuksessa. Peruskoulun päättymisen jälkeen vaikeasti kehitysvammaisen nuoren on vaikeampaa muodostaa uusia kodin ulkopuolisia ystävyysuhteita osallistua samoihin asioihin kuin tavallisten nuorten. Kehitysvammaisen nuoren murrosikä tuo tullessaan myös toisenlaisia ongelmia kuin vammattomilla nuorilla. Ongelmien ja kriisien läpikäyminen kehitysvammaisella henkilöllä saattaa olla

vaikeampaa, koska tunteiden ilmaisu on puutteellista ja tämän vuoksi niitä on joskus vaikea tulkita. Lapsenomainen käyttäytyminen, herkkyyden puute tai joidenkin kohdalla yliherkkyys ovat usein myös ongelmana vuorovaikutussuhteissa ja tämän vuoksi vuorovaikutussuhteet voivat jäädä vähäisiksi. Myös murrosikäisten kehitysvammaisten haasteellisuus kasvaa fyysisen kasvun myötä ja hormonien vaikuttaessa mielialojen vaihteluun. (Paavola 2006, 16).

Murrosiässä tavallisesti korostuvat kavereiden tärkeys ja johonkin ryhmään kuuluminen. Kehitysvammaiselle nuorelle on usein ominaista vetäytyä ”omiin maailmoihinsa” ja viihtyä ilman toisten seuraa tai oman perheen seurassa. Mielenkiinnonkohteet eivät kasva spontaanisti kuten nuorilla yleensä eivätkä ne kohdistu aktiiviseen ja oma-aloitteiseen vuorovaikutteisiin toimintaan. Vaikeasti kehitysvammainen nuori tarvitsee täyden tuen ja avun osallistuakseen harrastuksiin. (Paavola 2006, 17; Kaski ym. 2009, 344).

Peruskoulun päätyminen on vaikeasti kehitysvammaisen nuoren elämässä käännekohta, jossa monet asiat on ratkaistava ja järjestettävä uudella tavalla. Kehitysvammainen tarvitsee paljon tukea ja kehitysvammaisuus on keskeinen asia jatkon suunnittelussa ja kaikessa siihen liittyvässä päätöksissä. Koulun ja kodin välistä yhteistyötä nuoren tulevaisuuden suunnittelussa voidaan parantaa järjestämällä vanhempainiltoja, tiedotustilaisuuksia ja vertaistukitapaamisia. Kehitysvammaisten aikuistumisen kynnyksellä olevien nuorten elämään saattaa liittyä monia, ahdistaviakin asioita, joista vanhemmat voisivat keskustella esimerkiksi vertaistukiryhmässä. (Laurinkari 2004, 40).

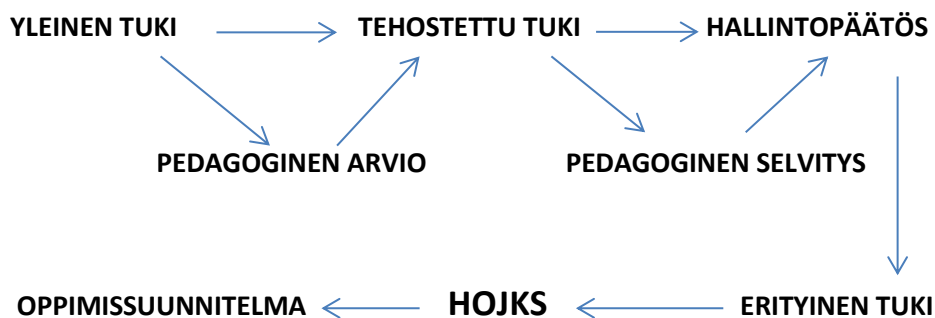
2.2 Vaikeasti kehitysvammaisen koulupolku

Perusopetuslain 25 §:n mukaan kaikki Suomessa vakituisesti asuvat lapset ovat oppivelvollisia. Oppivelvollisuus alkaa sinä vuonna kun lapsi täyttää seitsemän vuotta ja se päättyy, kun perusopetuksen oppimäärä on suoritettu. Jos perusopetukselle säädetyt tavoitteet ei lapsen vammaisuuden tai sairauden vuoksi ole mahdollista saavuttaa yhdeksässä vuodessa, voi oppivelvollisuus alkaa vuotta säädettyä aikaisemmin tai tavalliseen esiopetuksen alkamisai-

kaan. Vaikeasti kehitysvammaisilla lapsilla oppivelvollisuus kestää 11 vuotta koulunkäynnin aloittamisesta.

Vuonna 1997 vaikeimmin kehitysvammaisten lasten opetus siirtyi sosiaalitoimen vastuulta koulutoimen tehtäväksi peruskoululain muutoksella (1368/1996). Vuonna 1998 uudistui koko koulutusta koskeva lainsäädäntö ja uusi perusopetuslaki (628/1998, 17 a §) velvoitti laatimaan kaikille erityisopetuksen oppilaille tarpeiden ja edellytysten mukaisen, henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman eli HOJKSin. Samalla mahdollistui yksittäisen oppiaineen oppimäärän yksilöllistämisen. Uusi lainsäädäntö lievensi jakoa yleisopetuksen ja erityisopetuksen välillä. (Vernerinet.net).

Erityistä tukea saavien opetusta säätelevät perustuslaki (731/1999, 6 §, 16 §), perusopetuslaki (628/1998) sekä sen valtuuttamana annetut opetussuunnitelmien perusteet, perusopetusasetus (852/1998) sekä muut lait, joiden perusteella säädetään mm. vammaisten lasten asemasta ja oikeuksista koulutuksessa. Perusopetuslakia on tarkennettu 24.6.2010 (642/2010) oppilaalle annettavan erityisen tuen ja erityisopetuksen sekä salassapitosäännösten osalta.

KUVIO 1. Kolmiportaisen tuen prosessi (Kolehmainen & Torvinen 2013, muokattu. LukiMat-Oppimisen arviointi).

Vaikeasti kehitysvammaisen oppilaan kohdalla kolmiportaisen tuen mallin (ks. kuvio 1.) yleinen tai tehostettu tuki eivät riitä, vaan hänelle tehdään koulunkäyntiä varten erityistä tukea koskeva hallintopäätös. Ennen päätöksen tekemistä oppilaan opetuksesta vastaava opettaja antaa selvityksen oppimisen

etenemisestä. Moniammatillisena oppilashuollon yhteistyönä tehdään selvitys oppilaan saamasta tehostetusta tuesta ja kokonaistilanteesta. Näiden selvitysten perusteella saadaan aikaiseksi arvio erityisen tuen tarpeesta (pedagoginen selvitys). Arviota täydennetään tarvittaessa psykologin tai lääkärinlausunnolla tai vastaavalla sosiaalisella selvityksellä. Oppilaalle laaditaan henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS), josta käy ilmi päätöksen mukaisen opetuksen ja muun tuen antaminen. Erityisopetuksen lisäksi oppilas tarvitsee oppilashuollollista, kuntouttavaa, hoidollista ja muuta yksilöllistä tukea. Ohjauksen ja annettavan tuen tulee edistää oppimista, tervettä kasvua ja kehitystä siten, että perusopetuksen oppimäärän suorittaminen mahdollistuu. (Lukimat- Oppimisen arviointi).

Erityisen tuen päätöksessä päätetään toiminta-alueittaisesta opetuksesta. Vaikeasti kehitysvammaisten lasten opetus koostuu viidestä toiminta-alueesta, joita ovat: motoriset taidot, sosiaaliset taidot, kommunikaatiotaidot, kognitiiviset taidot sekä päivittäisten toimintojen taidot. Yleisesti puhutaan TAO-oppilaista ja TAO-opetuksesta. Opetuksessa toiminta-alueissa voi olla sisällytettynä oppiainejakoa, jota tarkennetaan HOJKSissa oppilaan henkilökohtaisen taito- ja osaamistason mukaisesti. Toiminta-alueittain järjestettävässä opetuksessa lasta myös arvioidaan HOJKSissa sovittujen tavoitteiden mukaan, jolloin arviointi perustuu lapsen kasvamis- ja oppimisprosessiin, sen lähtökohtiin ja tavoitteisiin sekä taitojen edistymiseen. Lapsen vamman tai sairauden aiheuttamat esteet oppimiselle huomioidaan niin opetuksessa kuin arvioinnissakin. (Kehitysvammaisten tukiliitto ry).

Oppilaanohjaus

Myös vaikeasti kehitysvammaiset nuoret hyötyvät oppilaanohjauksesta. Oppilaanohjaus on määritelty perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa. Sen tehtävänä on tukea oppilaan kasvua ja kehitystä siten, että oppilas kykenee edistämään opiskelunvalmiuksiaan ja sosiaalista kypsymistään sekä kehittämään elämänsuunnittelun kannalta tarpeellisia tietoja ja taitoja. (Opetushallitus 2004). Oppilaanohjausta tulisi antaa koko peruskoulun ajan, jolloin koulunkäynnin haasteisiin voidaan reagoida ajoissa ja opettaa oppimisen taitoja sekä

ennaltaehkäistä opintoihin liittyviä ongelmia. Tärkeä tehtävä on myös realistisen minäkäsityksen luominen. Yksilöllisen ohjauksen toteutuminen vaatii yleensä lisäresursseja. Oppilaanohjaus on tärkeää varsinkin niiden oppilaiden kohdalla, joilla on vaikeuksiensa vuoksi vaarana jäädä koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle peruskoulun jälkeen. Oppilaanohjauksessa tulisi olla suunnitelmallinen ja yhtenäinen jatkumo, joka nivelvaiheessa tukee oppilaan siirtymistä uuteen. (Koivula 2007, 24). Oppilaanohjaus kasvattaa oppilaan hyvinvointia, ehkäisee syrjäytymistä sekä edistää tasa-arvoa. Painotus on varhaisella puuttumisella ja jatkuvalla seurannalla. (Hyytiäinen, Kokko, Mäki, Pietiäinen & Virtanen 2009,158). Oppilaanohjauksessa tulisi olla myös työelämäyhteys TET- jaksojen avulla. Se tarkoittaa usein kehitysvammaisen oppilaan kohdalla tutustumista työ- ja päivätoimintaan.

3 Nivelvaihe – mahdollisuus valita?

3.1 Nivelvaiheen määrittelyä

Nivelvaihe on siirtymä elämänvaiheesta toiseen. Tyypillisiä nivelvaiheita lapsen ja nuoren elämässä ovat opetuksen aloittaminen, yläasteelle siirtyminen, peruskouluopetuksen päättäminen, koulun vaihtaminen sekä toiselle asteelle siirtyminen. Siihen liittyy vahvasti lapsen kanssa toimivien aikuisten yhteistyö. Vanhemmat tuntevat lapsensa parhaiten ja ovat avainasemassa informaation siirtämisessä. Tärkeää on lapsen elämänhistorian, osaamisen ja taitojen eli olennaisten tietojen siirtyminen. Vaikeasti kehitysvammaisen kohdalla tietojen siirtäminen ja moniammatillinen yhteistyö korostuvat, jottei kasvun ja kehityksen tukemiseen tulisi katkosta siirtymän vuoksi. Hyytiäisen ym. (2009, 52-54) mukaan suunnitteluun ja tutustumiseen puolin ja toisin kannattaa käyttää aikaa.

Kehitysvammaisen nuoren elämässä on haasteellista toteuttaa mahdollisimman suuri osallisuus ja itsemääräämisoikeus valinta- ja elämänmuutostilanteissa. Siirtymävaiheessa tasapainoillaan itsenäistymisen, henkilökohtaisten tarpeiden ja muista riippuvuuden välillä. Ihanteena olisi yksilöllisesti aikaan-

saatu ratkaisu peruskoulun jälkeiseen arkeen, joka perustuu erityisnuoren persoonallisuuden huomioonottamiseen, henkilökohtaisten ominaisuuksien havaitsemiseen ja niiden mahdollisimman oikeaan tulkintaan. Nivelvaihe pitäisikin ymmärtää pidempänä siirtymävaiheena, jossa nuoren jatkosuunnitelmia selkiytetään vähitellen. (Opetusministeriön muistio 2005, 10-11).

Moniammatillista yhteistyötä ja suunnittelua tarvitaan palveluiden ja tukitoimien jatkuvuuden takaamiseksi fyysisen ja sosiaalisen toimintaympäristön muuttuessa. Moniammatillisessa yhteistyössä on mukana useita eri tiedon ja osaamisen näkökulmia ja vuorovaikutuksen avulla pyritään luomaan yhteinen, kokonaisvaltainen käsitys tilanteesta. (Isoherranen 2005, 33). Siirtymävaiheessa on tärkeää, että kaikki siihen osallistuvat ovat valmiita kohtaamaan erilaisia näkemyksiä. (Hyytiäinen ym. 2009, 88-89). Ammatillaiset tukevat prosessia oman asiantuntijuuden ja ohjauksen avulla. Peruskoulusta siirryttäessä omalla opettajalla on siirtymän tukemisessa tärkeä rooli. Vanhemmilla on myös osuutensa jatkon suunnittelussa ja vaihtoehtojen selvittämisessä. Vaikeimmin kehitysvammaisten nuorten jatkopaikkoja on huomattavasti vähemmän kuin lievästi kehitysvammaisille. Vaikka nivelvaiheen suunnittelu vaikeasti kehitysvammaisen kohdalla aloitettaisiinkin hyvissä ajoin, jää usein ainoaksi todelliseksi vaihtoehdoksi päivätoiminta.

Saattaen vaihtaminen

Saattaen vaihtaminen kuvaa yhteistyötä, jota tehdään jatkopaikan kanssa nuoren siirtyessä sinne. Turvallista siirtymistä opintopolun nivelvaiheissa tulisi tukea oppilaitosten oppilaanohjaajien ja opettajien välisellä yhteistyöllä sekä dokumenttien ja ns. ”hiljaisen tiedon” siirtämisellä. Tällöin puhutaan ”saattaen vaihtamisesta”. (Opetushallitus 2004, 164; Koivula 2007, 26). Tavoitteena on, että kaikki osapuolet hyötyvät yhteistyöstä. Saattaen vaihtamisessa on ideaalitulanteessa vastuuhenkilö, joka tuntee oppilaan elämäntilanteen ja jatkopaikan käytännöt. Vastuuhenkilönä voi toimia oppilaanohjausta antava henkilö tai esimerkiksi kehitysvammaisen nuoren kohdalla kuntoutusohjaaja. Vastuuhenkilön tehtävänä on laatia yhteistyö- ja toimintasuunnitelmat nuoren siirtymisestä jatkopaikkaan yhteistyössä jatkopaikan henkilökunnan sekä oppilaan ja hä-

nen vanhempiensa kanssa. Vastuhenkilö myös osallistuu perusopetuksen lopulla HOJKS-palaveriin, joissa keskustellaan nuoren jatkooppaikkaan siirtymisestä. Toimenpiteillä helpotetaan ja tuetaan nuoren siirtymävaihetta ja näin vähennetään sopeutumisvaiheen ongelmia. (Laurinkari 2004, 39.)

3.2 Tutkimuksia nivelvaiheesta

Nivelvaihetta on tutkittu Suomessa jonkin verran vaikeasti kehitysvammaisen nuoren näkökulmasta. Pellinen (2011, 12, 56, 67) Pro gradu-tutkielmassaan kehitysvammaisten ohjauksen nykytilasta nosti yhdeksi keskeisimmistä ohjaamiseen kuuluvista osa-alueista nivelvaiheen sekä tiedonsiirron ja yhteistyön merkityksen. Hänen mukaansa ohjaajan tärkeänä tehtävänä on nuoren edellytysten ja kiinnostuksen selvittäminen, tehostetun ohjauksen antaminen sekä tukeminen tulevaisuuteen liittyvissä kysymyksissä ja päätöksenteossa. Ohjauksen tulisi jakautua pitkälle aikavälille eikä painottua viimeiseen kouluvuoteen. Tutkielmassa myös todettiin kehitysvammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien mahdollisuuksien ja vaihtoehtojen määrän vähäisyys verrattuna yleisopetukseen.

Sysilampi (2012, 75) toteaa opinnäytetyössään, että vammaisille nuorille ja aikuisille henkilöille tarvitaan enemmän jatko- ja täydennyskoulutusmahdollisuuksia. Vaikeasti kehitysvammaiset nuoret ovat syrjäytymisvaarassa koulutuksellisen epätasa-arvoisuuden vuoksi. Kehitysvammaisten opiskelumahdollisuuksien lisääminen vaatii asenteiden ja arvojen muuttamista. Kehitysvammaisilla, kuten muilla nuorilla, on oikeus saada jatko-opiskelupaikka, joka sijaitsee kotipaikkakunnalla. Tärkeää kehitysvammaisten jatko-opinnoissa on se, että koulutuspaikkoja on lähiseudulla riittävästi tarjolla. Tällä hetkellä alueellinen jatko-opiskelupaikkojen tarjonta ja kysyntä eivät kohta. Kehitysvammaisilla nuorilla tulee olla oikeus ikänsä mukaiseen kohteluun.

Vaikeimmin kehitysvammaisilla nuorilla on vaarana syrjäytyä, koska heillä on suurimmat vaikeudet saada jatko-opiskelupaikka puutteellisten valmiuksiensa vuoksi. Paikkakuntien välillä on eroja, samoin koulutusasteiden ja koulutusalojen välillä on eroja opiskelupaikkojen suhteen. (Sysilampi 2012, 69). Suomen

Vammaispoliittisen ohjelman (VAMPO 2010-2015) mukaan lähivuosien toimenpiteisiin kuuluu koulutuksen kehittäminen ja toteuttaminen niin, että kaikilla kansalaisilla on iästä riippumatta samanlaiset mahdollisuudet vahvistaa koulutuksen ja opiskelun avulla yhteiskunnallista osallistumista ja itsenäisyyttä.

Sysilammen (2012, 71) tavoitteena opinnäytetyössään oli kehittää kehitysvammaisten jatkokoulutusvaihtoehtoja peruskoulun jälkeen. Tavoitteen mukaisesti haettiin valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja peruskoulun 10-luokan opetuksen järjestämislupaa Erityisyksikkö Kaarisiltaan Seinäjoelle. Tällä hetkellä siellä on kehitysvammaisille nuorille ja aikuisille päivätoimintaa ja itsenäiseen elämään tukevaa erityiskoulutusta. Tutkimuksen aikana selvisi, että valmentavaan koulutukseen ei ollut mahdollista saada opetuksen järjestämislupaa. 10-luokan opetuksen järjestämiseen luvan saaminen ei selvinnyt opinnäytetyön aikana lukuisista yhteydenotoista ja palavereista huolimatta vaan selvitystyö jatkuu edelleen.

Sysilampi (2012, 72) pohti opinnäytetyössään sitä, että vaikka kehitysvammaisten jatko-opiskelupaikalle on olemassa suuri tarve, niin miksi luvan saaminen on niin hankalaa ja jopa mahdotonta. Tässä tapauksessa opettamiseen tarvittavat tilat, henkilökunta ja varat olivat jo olemassa. Onko siis kyse pohjimmiltaan eri päättäjien arvoista tai halukkuudesta keskittyä tähän asiaan.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2004) mukaan perusopetuksen oppimäärän suorittaneille nuorille voidaan järjestää perustusopetuslain mukaista lisäopetusta, joka kestää yhden lukuvuoden. Opiskelijalle annetaan lisäopetuksessa opetusta ja ohjausta vähintään 1 100 tuntia. Laissa ei ole määritelty valtakunnallista tuntijakoa eikä oppimäärää.

Tarja Männyn (2006, 75) mukaan lievemmin vammaisten kohdalla koulutuksellinen tasa-arvo on saavutettu melko hyvin ja vaikeimmin vammaisten henkilöiden kohdalla tasa-arvossa ollaan pääsemässä alkuun. Tavoitteena on antaa kaikille mahdollisuus itsensä kehittämiseen, kasvuun ja oppimiseen omista edellytyksistä ja elämäntilanteesta riippumatta. Yksilön hyvinvoinnin ja elä-

mänlaadun kannalta on tärkeätä, että voi elää tasa-arvoisesti yhteiskunnan jäsenenä.

Kunnat eivät välttämättä ole halukkaita kustantamaan vaikeasti kehitysvammaisten toisen asteen koulutusta ja siihen liittyviä tukitoimia. Yksi syy siihen voi olla se, että kouluttautuminen ei johda useinkaan työllistymiseen. Kouluttautuminen toteutetaan usein kaukana kotoa ja se voi olla esteenä koulutukseen hakeutumiselle monelle nuorelle. Peruskoulun kehitysvammaiset oppilaat kuitenkin käyvät useimmiten lähellä kotia olevassa koulussa. Jatkokoulutuksen järjestäminen kotipaikkakunnalla edistäisi yhteiskuntaan sopeutumista. Vaikeasti kehitysvammaiset nuoret ovat suuressa syrjäytymisvaarassa nivelvaiheessa, koska koulun käyminen päättyy usein peruskouluun. (Saarinen 2006, 4-5).

Tasavertaisuuden näkökulma

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000/812) määrittelee, että asiakkaan tulee saada hyvää ja syrjimätöntä palvelua. Laki velvoittaa selvittämään asiakkaan oikeudet ja velvollisuudet sekä eri vaihtoehdot ja niiden toteuttamisen merkityksen yksilön kannalta. Kun henkilön kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi eikä minkään muun lain nojalla voi saada tarvitsemiaan palveluja, tulee kehitysvammalain mukaisesti edistää hänen päivittäistä suoriutumistaan ja sopeutumistaan yhteiskuntaan. Näitä palveluja ovat mm. kuntoutus, ohjaus, toiminnallinen valmennus, työ- ja päivätoiminta sekä henkilökohtainen avustaja ja apuvälineet. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977; Asetus kehitysvammaisten erityishuollosta 988/1977).

Lakien avulla pyritään edistämään myös vaikeasti kehitysvammaisen henkilön edellytyksiä elää ja toimia yhteiskunnassa muiden kanssa tasavertaisena jäsenenä sekä ehkäistä ja poistaa vammaisuuden aiheuttamia haittoja ja esteitä. Syrjimättömyyteen kuuluu myös oikeus päästä toisen asteen koulutukseen ja saada riittävät tukipalvelut. Kunnan velvollisuus on huolehtia, että vammaisten tarvitsemat palvelut järjestetään siinä laajuudessa kuin kunnassa esiintyvä

tarve edellyttää. Yleensä palveluista tehdään henkilökohtainen palvelusuunnitelma. (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 1987/380).

Toisen asteen koulutukseen pääseminen vaikeasti kehitysvammaiselle ei ole useinkaan todellinen vaihtoehto. Vaikka nykyisin vammaisten oikeus toisen asteen koulutukseen on hyväksytty, niin silti se ei ole kaikille itsestään selvyyttä. Koulutusura katkeaa hyvin usein peruskouluun. Toisen asteen koulutus ei kuulu oppivelvollisuuden piiriin, vaan opiskelijat hakevat sinne ja oppilaitos valitsee opiskelijansa. Valintaan vaikuttavia tekijöitä ovat henkilön sopivuus alalle sekä se, että hän täyttää valintakriteerit. Valintaan vaikuttaa usein vaikeasti vammaisten kohdalla hänen tarvitsemansa ja käytettävissä olevat tukipalvelut sekä henkilön toimintakyky ja arvioidut kehittymisen mahdollisuudet. (Saarinen 2006, 3; Sysilampi 2012,9).

Vaikeasti kehitysvammaisten oppilaiden elämään tulee sisältyä samoja asioita ja päämääriä kuin muillekin oppilaille. Ne luovat hyvää elämän laatua koulussa, kotona ja yhteiskunnassa. Yhteiskunnan tehtävänä on edistää oikeuksien toteutumista. Tärkeää on, että jokaiselle tarjotaan mahdollisuutta oppimiseen omien kykyjen ja tarpeiden mukaisesti. (Hyytiäinen ym. 2009, 11).

3.3. Päivätoiminta vaihtoehtona

Vaikeasti kehitysvammaisille suunnatun päivätoimintakeskuksen järjestämä toiminta on vammaispalvelulain vaikeavammaisten päivätoiminnan säädöksen (2006/1267) mukaista, maksutonta, sosiaalipalveluihin kuuluvaa päivätoimintaa. Sen tarkoituksena on vahvistaa elämässä selviytymisen taitoja tavoitteellisella toiminnalla ja edistää sosiaalista vuorovaikutusta sekä tarjota samais-tumisryhmä osallistujille. Päivätoiminnassa huomioidaan ryhmäläisten tarpeet ja osaaminen sekä mahdolliset ilmaistut omat toiveet ja elämänolosuhteet. Tavoitteena on olla elämänlaatua ylläpitävä ja kodin ulkopuolisia kontakteja lisäävä sekä arkea rytmittävä elämän osa-alue. Päivätoimintaan osallistuminen tukee vaikeavammaisen nuoren osallisuutta ja yhteiskunnan jäsenyyttä

sekä tarjoaa jatkon peruskoulun jälkeiseen arkeen. (Lampinen 2007, 126-128).

Ylöjärvellä ei ole olemassa kehitysvammaisille toisen asteen koulutuspaikkoja. Vaikeavammaisille olemassa olevat jatkopaikat ovat Ylöjärvellä Nummikodin asumisyksikön yhteydessä oleva Päivätoimintakeskus Huiske ja Nummikodin alaisena toimiva päivätoimintakeskus Rantaniitty. Lisäksi, kaupungin keskustassa Soppeenmäessä, toimii paremman toimintakyvyn omaaville kehitysvammaisille työ- ja toimintakeskus Mikkolan työtupa. Ylöjärven kaupungin kehitysvammaisille tarjotut palvelut ovat vielä pienimuotoisia, koska paikkakunnalla sijaitsee iso Pirkanmaan sairaanhoitopiirin alainen laitosalue Ylisen palvelukeskus. Ylisen palvelukeskus tulee lähitulevaisuudessa muuttamaan Nokian kaupungin Pitkänniemen alueelle, jolloin Ylöjärven kaupungilla on tarve kehittää omia kehitysvammahuollon palveluja. Hallitus on antanut vuonna 2012 periaatepäätöksen, jonka mukaan jokaisella kehitysvammaisella ihmisellä on oikeus asua samoin kuin muutkin kuntalaiset. Tavoitteena on, että vuoden 2020 jälkeen kukaan vammaisen henkilö ei asu laitoksessa. (Ympäristöministeriö 2012). Ylöjärven kaupunki avaa 15-paikkaisen ryhmäkodin täysi-ikäisille kehitysvammaisille. Kaupunki vastaa jatkossa asuntolan asukkaiden päivätoiminnan tarjoamisesta. Tämän vuoksi myös päivätoimintakeskus Rantaniitylle etsitään isompia toimitiloja, jotta päivätoiminnan tarpeeseen pystytään vastaamaan.

4 Opinnäytetyön tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Opinnäytetyössä tutkittiin tapausesimerkin avulla vaikeasti kehitysvammaisen nuoren nivelvaihetta hänen siirtyessään peruskoulusta jatkopaikkaan päivätoimintakeskukseen. Miten siirtyminen onnistui ja nousiko esiin asioita, joilla voisi parantaa siirtymän sujuvuutta tulevaisuudessa?

Aleksi on vaikeasti kehitysvammaisen nuori, joka kommunikoi esimerkiksi yksinkertaisissa valintatilanteissa kuvien ja kommunikaattoreiden avulla. Hän on opiskellut erityisopetuksessa toiminta-alueisiin perustuvassa opetuksessa Kaiharin koulussa koko peruskoulun ajan. Peruskoulun päättötodistuksen hän

sai keväällä 2013. Alekski siirtyi syksyllä 2013 Ylöjärvellä Kaiharin koulusta päivätoimintakeskus Rantaniittyyn.

Nuoren opettaja teki peruskoulun viimeisenä lukukautena paljon valmisteluja siirtymisen suhteen. Opettaja halusi tutkimuksen avulla saada tietoa nivelvaiheen onnistumisesta ja oman toimintansa riittävydestä siirtymässä.

Tutkimuskysymyksiksi valikoituivat seuraavat kysymykset:

1. Miten nivelvaihetta on valmisteltu esimerkkitapauksessa Kaiharin koulun opettajan, nuoren, vanhempien ja päivätoimintakeskuksen osalta?
2. Miten nivelvaihe onnistui opettajan, nuoren, vanhempien ja päivätoimintakeskuksen näkökulmista?
3. Mitä kehitettävää tutkimustulosten perusteella nivelvaiheessa ilmeni?

5 Opinnäytetyön toteutus

Tutkimuksemme perustuu vaikeasti kehitysvammaisen Aleksin siirtymän kuvaamiseen ja haastatteluista saatujen tietojen analysointiin. Aleksin opettaja oli kiinnostunut nivelvaiheeseen liittyvien toimenpiteiden riittävydestä ja toimivuudesta saatellessaan nuorta eteenpäin peruskoulun jälkeiseen jatkopaikkaan. Opettajan ehdottamana pyysimme Aleksia vanhempineen opinnäytetyömme esimerkkitapaukseksi. Keräsimmme teemahaastattelujen avulla tietoa opettajalta, vanhemmilta ja päivätoimintakeskuksen ohjaajilta elokuussa 2013. Alekski ei kykene ilmaisevaan itseään aiheeseen liittyen. Hän sai tutkimuksessa ”äänensä” kuuluviin lähiaikuisten avulla, jotka osaavat häntä tulkita. Opinnäytetyössä on kerätty tietoa nivelvaiheeseen liittyvistä toimenpiteistä, niiden onnistumisesta ja kehittämistarpeista.

Tutkimusote ja aineiston hankinta

Tekemämme tutkimus on laadullinen tapaustutkimus. Laadullisessa tutkimuksessa aineistoa voidaan kerätä monella tavalla. Tässä tutkimuksessa aineisto kerättiin teemahaastattelujen avulla. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 71, 74). Laadulliseen tutkimukseen kuuluu tutkijoiden pyrkimys luoda luonnollinen ja hienovarainen vuorovaikutus haastateltaviin. (Soininen 1995,40).

Teemahaastattelu on menetelmä, joka hyvin toteutettuna ottaa huomioon ihmisen ajattelevana olentona ja sallii haastateltavien luontevan reagoinnin. Vapaamuotoiset kysymykset voivat saada aikaan syvällisiä keskusteluja, jotka voivat tuoda esiin asioita, joita ei ehkä muilla keinoin saada selville. (Hirsjärvi & Hurme, 1982, 8). Haastatteluun valmistauduimme laatimalla etukäteen tutkimukseen liittyviä kysymyksiä. Teemahaastattelu antaa luotettavia ja totuudenmukaisia vastauksia juuri niihin kysymyksiin, joihin vastauksia haetaan. Olemme voineet tehdä aiheeseen liittyviä tarkentavia kysymyksiä haastattelun aikana asioista, joita on tullut esille ja joita emme ole osanneet etukäteen huomioida. Tavoitteena on ollut ymmärtää asioita haastateltavan näkökulmasta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75).

Haastatteluun päädyimme sen avoimuuden ja joustavuuden vuoksi verrattuna esimerkiksi kyselyyn. Päädyimme siihen myös siksi, että ns. hiljaisen tiedon kerääminen on mahdollista vain vuorovaikutustilanteissa. Haastattelun avulla voidaan saada parempia vastauksia, kun haastattelutilanne tapahtuu kasvotusten ja on vapaamuotoinen. Haastattelijalla on aina mahdollisuus toistaa kysymys, selventää saatua informaatiota ja käydä keskustelua haastateltavan kanssa. Haastattelussa on tärkeää saada mahdollisimman paljon tietoa tutkitavasta asiasta ja kysymykset voidaan esittää halutussa järjestyksessä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 73). Haastattelimme nuoren opettajaa, vanhempia, ja päivätoimintakeskuksen ohjaajia. Haastattelukysymykset laadittiin erikseen jokaiselle haastateltavalle ja lähetettiin etukäteen tutustuttavaksi. Tämä antoi mahdollisuuden valmistautua haastatteluun. Kaikki haastattelut kestivät keskimäärin tunnin verran. (Hirsjärvi ym. 2009, 232).

Avainhenkilönä tutkimuksessa oli erityisluokanopettaja. Hän sai mielenkiintomme heräämään tutkittavaa asiaa kohtaan ja häneltä saamamme informaatio auttoi meitä määrittelemään opinnäytetyöhömmme liittyvää oleellista tietoa. (Vilkkä 2006, 65). Opettajaa haastattelimme Kaiharin koululla tutkimuksen alkuvaiheessa yhden kerran. Selvitimme hänen tekemänsä valmistelut ja toimenpiteet nivelvaiheeseen liittyen.

Perhettä haastattelimme kaksi kertaa, joista ensimmäinen tapahtui noin kahden viikon kuluttua Aleksin päivätoimintakeskuksessa aloittamisesta ja toinen noin kuuden viikon kuluttua. Ensimmäisellä haastattelulla saimme tietoa jatko paikan valinnasta, perheen roolista nivelvaiheen valmistelussa ja valmentautumisesta tulevaan muutokseen. Toisella haastattelulla keräsimme tietoa nivelvaiheen onnistumisesta perheen näkökulmasta. Molemmat haastattelut toteutettiin perheen kodissa Ylöjärvellä. Koti on ympäristönä rauhallinen ja luo hyvän tunnelman haastattelutilanteelle. Perheelle tämä järjestely sopi parhaiten ja Aleksin sai olla jännittämättä mukana haastattelussa tutussa ympäristössä. (Hirsjärvi & Hurme 1982, 61).

Päivätoimintakeskuksen ohjaaja kävimme haastattelemassa paikanpäällä päivätoiminnassa. Haastatteluajat sovittiin niin, että ohjaajilla oli mahdollisuus työnsä ohessa osallistua haastatteluihin. (Hirsjärvi & Hurme 1982, 60). Ensimmäinen haastattelu toteutettiin noin kahden viikon kuluttua ja toinen haastattelu noin kuuden viikon kuluttua nuoren aloittamisesta Rantaniityssä. Selvitimme nivelvaiheen onnistumista päivätoimintakeskuksen näkökulmasta mm. tiedonsiirron suhteen. Tutkimusluvut haastatteluista saadun aineiston käyttämiseen tutkimuksessa pyysimme jokaisen haastattelun yhteydessä.

Kirjallisuuteen perehtyminen

Tutkimusaiheeseen liittyvä kirjallisuuteen perehtyminen antaa käsityksen siitä, millaista kirjallisuutta ja tutkimuksia on saatavilla aiheeseen liittyen. (Hirsjärvi ym. 2009, 111). Aiheeseen liittyvä kirjallisuus auttoi hahmottamaan ja syventämään nivelvaiheeseen liittyviä oleellisia asioita ja siihen kuuluvia toimenpiteitä. (Soininen 1995, 50). Kirjallisuuden avulla määrittelimme tutkimuksemme

avainkäsitteet ja muodostimme teoreettisen taustan. Muodostimme tutkimuskysymykset, joihin pyrimme saamaan vastauksia kirjallisuuden ja haastattelujen avulla. Tiedonhankintaa rajasi tutkimuksemme keskittäminen vaikeasti kehitysvammaisen nuoren nivelvaiheeseen. Aineistoa löytyi enemmän toimintakykyisempien kehitysvammaisten ja tavallisten nuorten nivelvaiheesta. Otimme mukaan alkuperäistutkimuksia, joiden kriteerinä oli, että ne käsitelivät kehitysvammaisten nivelvaihetta jostain näkökulmasta. Kirjallisuuslähteitä etsimme sekä kirjastoista että sähköisessä muodossa verkkosivuilta. Hakusanoina käytimme mm. sanoja nivelvaihe, vaikeasti kehitysvammainen, siirtymä ja saattaen vaihtaminen.

6 Aineiston analysointi

Kaikki haastattelut nauhoitettiin, kuunneltiin ja kirjoitettiin auki sanatarkasti. Haastattelujen vastauksista tehtiin aineistolähtöinen sisällönanalyysi. Sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, joka sopii laadullisen tutkimusaineiston analysointiin. Sen avulla saimme kokemusperäistä aineistoa tulkittua järjestelmällisesti ja puolueettomasti sekä saimme kirjoitettua olennaiset tiedot käsiteltävämpään muotoon. Menetelmä sopi tähän tutkimukseen, koska halusimme kuvata nivelvaiheeseen liittyviä toimenpiteitä haastateltavien oma-kohtaisten kokemusten kautta. Tutkimuksen kannalta tärkeä tieto valikoitiin tutkimuskysymyksiin reflektoinnin avulla ja vähemmän merkityksettömät asiat karsittiin. Aineiston tulosten tulkintaa tehtiin teoriaohjaavan analysoinnin mukaisesti eli aiheesta kerätty aikaisempi tieto ohjasi ja auttoi saadun tiedon prosessointia tuloksiksi (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91, 96 – 97, 103,108- 109).

Teemahaastattelun avulla aineiston jaottelu oli helppoa koska haastattelun kysymykset jo sinänsä jäsensivät koottua aineistoa. Kokoamalla aineiston selkeään muotoon saimme tehtyä informaatiota antavia tulkintoja ja johtopäätöksiä kadottamatta aineiston sisältämää arvokasta tietoa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 93,108.) Aineistoa analysoitaessa voidaan käyttää joko ymmärtämiseen tai selittämiseen pyrkivää selittämistapaa. (Hirsjärvi ym. 2009, 224). Opinnäytetyössämme analysoimme aineistoa ymmärtämiseen pyrkivällä tavalla. Tut-

kimustuloksissa käytetyt suorat lainaukset valittiin vastaajan kannalta merkityksellisistä asioista.

7 Tulokset

7.1 Opettajan näkökulma ja roolit nivelvaiheeseen liittyen

Tutkimuksen nivelvaiheeseen liittyen haastateltu erityisluokanopettaja nimesi kaikkiaan viisi roolia, jotka hänen mukaansa kuvaavat opettajan osuutta siirtymäprosessissa. Nivelvaiheeseen liittyviä rooleja ovat asianajorooli, herättelijän rooli, vaihtoehtojen etsijän rooli, tukijan ja haastajan rooli sekä saattajan rooli.

”Asianajoroolilla” opettaja kuvasi sitä, että koulun tulee omalta osaltaan olla valveutunut ja toimia vanhempien rinnalla erityislasten etuisuuksien valvojana. Koulun tulee tuoda heidän ääntään kuuluviin mm. koulutuksia suunnitteleville ja määrärahoista päättävälle tahoille. Esimerkkinä tällaisesta toiminnasta on Kaiharin koulun opettajien aktiivinen toiminta Ylöjärven uuden koulutuskeskuksen rakennussuunnitelmien tullessa ilmi muutama vuosi sitten. Tavoitteena oli saada yksi jatkuva toisen asteen koulutusryhmä kehitysvammaisille nuorille uuteen koulutuskeskukseen. Opettajat olivat aktiivisesti yhteydessä sähköpostin ja puhelimen välityksellä kunnan virkamiehiin ja poliittisiin päättäjiin ja lisäksi aihetta käsiteltiin vanhempainilloissa. Aktiivisuudesta huolimatta koulutuskeskus Valoon ei saatu opetustiloja kehitysvammaisille nuorille.

Yläasteelle siirryttäessä opettaja kuvasi rooliaan *”herättelijän rooliksi”* nuoren peruskouluajan päättymisen lähestymisen suhteen. Seitsemännen luokan syksyllä pidettävässä HOJKS-palaverissa opettajalla on tapana ottaa esiin tulevan kolmen vuoden aikana tapahtuva valmistautuminen peruskoulun jälkeiseen jatkoon. Opettaja herättelee perheitä ja osastokotien omahoitajia pohtimaan nuoren tulevia mahdollisuuksia ja niihin tutustumista. Yläasteaika kuluu nopeasti ja ajatukseen tutun ympäristön ja yhteisön vaihtumisesta uuteen on hyvä totutella niin nuoren kuin lähiaikuistenkin.

"Vaihtoehtojen etsijä" opettaja on professionsa puolesta. Alan asiantuntijuteen kuuluu hahmottaa koulutuskenttää - sen mahdollisuuksia ja valinnanvaihtoehtoja. Opettajan tulee olla tietoinen peruskoulun jälkeisistä mahdollisuuksista koulutuksen osalta, jotta hän voi tuoda niitä esiin yhteisissä keskusteluissa nuoren ja hänen lähimpien ihmisten kanssa. Vaihtoehtoja esitellessään opettaja tekee arviointia omasta näkökulmastaan, mitkä ovat nuoren valmiudet ja miten hän tulisi pärjäämään jatkoipaikkavaihtoehdoissa. Vanhemmat arvioivat vaihtoehtoja omasta näkökulmastaan. Yhteisillä tutustumiskäynneillä voidaan todeta vaihtoehtojen soveltuvuus, mahdollistumisen edellytykset ja ovatko ne saavutettavissa.

Vastuu peruskoulun jälkeisestä jatkoipaikan valinnasta on nuorella ja vanhemmilla. Vanhempien rooli on korostunut valintojen tekijänä erityisnuorten ja varsinkin vaikeasti kehitysvammaisten oppilaiden kohdalla. Opettajan mukaan rooliksi jää myös *"tukijan ja haastajan rooli"* eli vanhemmat ja nuori voivat peilata ajatuksia opettajan ajatuksiin jatkosta. Opettaja voi tuoda näkökulmaa mm. nuoren ryhmässä pärjäämisestä tai muusta vastaavanlaisista asioista, jotka eivät kotona ilmene. Esimerkiksi Kaiharin erityiskoulu on opettajan sanoin "suuri ryhmäytymissulatusuuni", jossa oppilaat toimivat koulu yhteisön jäseninä.

Nivelvaiheessa opettajalla on *"saattajan rooli"*. Tämä tarkoittaa nuoren saattamista tulevaan muutokseen. Vaikeasti kehitysvammaisen kohdalla se toteutuu konkreettisesti tutustumiskäynteinä, TET-eli työelämäntutustumisjaksoina ja keskusteluina. Esimerkiksi Aleksin kohdalla opettaja pyysi tulevasta jatko paikasta valokuvia, joihin tutustuttiin katsellen ja keskustellen jo ennen nuoren TET-jaksoa päivätoimintakeskuksessa. Näin toimittaessa Aleks pystyi vähitellen orientoitumaan ajatukseen tulevasta muutoksesta.

Saattaminen koskee myös nuoren perhettä. Opettaja valmistelelee vanhempia tulevan muutoksen pohtimiseen mm. keskustelujen avulla. Perheet voivat olla erilaisessa valmiustilassa asian suhteen. Joskus muutos voi tuntua vanhemmista pelottavalta ja siirtymistä jatko paikkaan halutaan lykätä pyytämällä nuoren luokalle jättämistä, jolloin tuttu ja turvallinen ympäristö säilyisi vielä hetken. Opettajan tehtävänä on kuitenkin rohkaista perhettä muutokseen ja antaa tu-

kea tarpeen mukaan. Aleksin kohdalla vanhemmat olivat hyvin valmiita tähän muutokseen ja ajatusta uudesta toimintaympäristöstä ja jatkosta peruskoulun jälkeen oli työstetty hyvin. Muutokseen liittyy myös paljon käytännön asioiden hoitamista. Opettaja toimii omalta osaltaan saattajana myös uusien yhteistyösuhteiden rakentamiseksi kutsumalla siirto-HOJKS-palaveriin tulevan jatkopaikan ohjaajia ja muita yhteistyöhenkilöitä. Uutta vanhemmille on myös se, että päivätoimintaan siirryttäessä viranomaiset vaihtuvat sivistystoimen työntekijöistä perusturvan työntekijöihin.

Siirto-HOJKS välitetään vastaanottavalle taholle ja kaikki yksilölliset oppilastiedot siirretään huoltajien kanssa sovitulla tavalla. Tällaisia tietoja ovat mm. henkilötiedot, oppimiseen ja taitoihin liittyvät asiat, päivittäiset taidot, kommunikointiin liittyvät asiat, apuvälineet, oppimisympäristöön tehtävät muutokset, mikä nuorelle on mieluisaa ja mikä lohduttaa hankalan paikan tullen, terveystiedot ja kuljetusasiat. (Hyytiäinen ym. 2009, 90).

Saattajan rooliin liittyy vielä vastaanottavan tahon valmisteleminen. Nuoren mukaan TET-jaksolle uuteen paikkaan menee tuttu ohjaaja, joka kertoo vaikeasti kehitysvammaisen oppilaan käytännön elämästä ja siitä, miten hänen kanssaan toimitaan. Siirto-HOJKSiin Aleksin kohdalla opettaja oli tehnyt kuvauksen pitkän ajan kehityslinjasta ja tavoitteista, sekä niistä asioista joita hän harjoittelee vielä jatkossakin. Opettaja oli liittänyt päättötodistukseen oppilaan aikaisempaa historiaa kaikista viidestä toiminta-alueesta - mistä on aloitettu, millä tavalla on tehty ja opetettu. Mukana oli myös tietoa siitä, missä vaiheessa oppilas oli sillä hetkellä ja mitkä kehityksenhaasteet hänellä on vielä kesken. Molemmat dokumentit lähtivät päivätoimintaan, samoin kuin Aleksin käyttämät strukturointiin tai kommunikaatioon liittyvät materiaalit. Aleksin kuvastrukturikansiot, kuvakansiot ja eri tunti suunnitelmissa olevat symbolikuvat siirtyivät konkreettisesti uuteen paikkaan, jotta nuoren osaaminen näkyy samalla tavalla toimintaympäristöstä riippumatta. Tutut materiaalit luovat myös turvallisuuden tuntua ja helpottavat siirtymää, kun on jotain omaa tuttua esiteltävää.

Opettajan nimeämät useat roolit kuvaavat hänen osallisuuttaan valmistellessaan oppilasta tulevaan nivelvaiheeseen koko yläasteen ajan. On syytä huo-

mata, että opettajalla on tärkeä rooli siirtymävaiheessa. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2002) sanotaan, että koulun tulisi olla aloitteellinen nivelvaiheen yhteistyön käynnistämiseksi ja yhteistyön on perustuttava koulun ja kodin väliseen tasa-arvoisuuteen. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2002, 41). Koulun tulee aloittaa siirtymän suunnittelu riittävän ajoissa, jolloin pystytään ennakoimaan monia yllättäviä ongelmia ja karsimaan ne hyvissä ajoin. (Hyytiäinen ym. 2009, 88-89).

7.2 Perheen näkökulma nivelvaiheesta

Aleksin peruskoulun jälkeistä jatkopaikkaa oli mietitty perheessä vuosien varrella mm. sopeutumisvalmennuskursseilla eri vaihtoehtoja pohtien. Perhe tutustui useisiin vaihtoehtoihin, jotta paikkojen soveltuvuus Aleksille selviäisi. Tietoa olemassa olevista vaihtoehdoista perhe oli saanut enimmäkseen internetistä ja koulun kautta. Ruskeasuon koulu kiinnosti vaihtoehtona, mutta koko viikon kotoa pois asuminen ja edestakainen matkustaminen tuntuivat liian raskailta muutoksilta. Tutustumassa oli käyty mm. OmaPolku ry:ssä, joka on päivä- ja työtoimintaa kehitysvammaisille järjestävä paikka sekä Kiipulassa toisen asteen koulutukseen liittyen. Perheen tutustuttua toisen asteen jatkopaikkoihin heille muodostui mielikuva, että vaikeimmin kehitysvammaiset eivät valikoidu opiskelijoiksi, koska heidät koetaan ns. ”vaikeammaksi oppilasmateriaaliksi”. Tämä vaikutti päätökseen olla hakematta toisen asteen koulutukseen.

Peruskoulun päättymisen lähestyessä perheelle oli selvinnyt, että Aleksille mahdollisia jatkopaikkoja oli todella niukasti. Varsinkin, kun toiveena oli jatkopaikka Pirkanmaalta ja mahdollisimman läheltä kotikuntaa. Ylöjärven ylläpitämässä päivätoimintakeskuksessa ei tuolloin ollut vapaita paikkoja ja perhe sai sosiaalityöntekijältä valtuudet etsiä sopivaa päivätoimintakeskusta ympäristökunnista. Mikäli jatkopaikka olisi löytynyt ympäristökunnista, Ylöjärven kaupunki olisi allekirjoittanut maksusitoumuksen. Perheen äiti kartoitti vaikeasti kehitysvammaiselle nuorelle mahdollisia jatkopaikkoja mm. seurakunnista, säätiöistä ja toimintakeskuksista. Siinä vaiheessa vaihtoehdoista valikoitui

Tampereella sijaitseva toimintakeskus Sinikello, joka lähinnä vastasi perheen mielikuvaa Aleksin jatkopaikasta. Tutustumisesta sovittiin.

Samaan aikaan perhe sai tiedon, että päivätoimintakeskus Rantaniityssä Ylöjärvellä olisi paikka Aleksille. Aleksin äiti kävi ensin yksin tutustumassa paikkaan ja sen tiloihin ja myöhemmin tutustuminen tehtiin yhdessä Aleksin ja sosiaalityöntekijän kanssa. Uudessa paikassa aloittamisesta keskusteltiin myös kotona.

”Se koulu alkaa olla takana ja alkaa työelämä. Eiku sorvin ääreen! Ja Aleks vähän, että olihan se kummallista, että mitä töitä? Silmälasipäinen työmyyrä ihmeissään, että ai töihin vai?”

Yksikkö tuntui mukavan pieneltä verrattuna Sinikelloon. Sinikellossa Aleksin ääniyliherkkyyden vuoksi äänimaailma olisi rasittanut häntä normaalia enemmän. Lisäksi oman avustajan tarve toimintaan osallistumiseksi olisi ollut välttämätöntä, mutta Ylöjärven kaupunki ei olisi myöntänyt avustusta henkilökohtaisen avustajan palkkaamiseksi. Päivätoimintakeskus Rantaniitty pienenä toimintaa tarjoavana yksikkönä tuntui paremmin vastaavan Aleksin yksilöllisiin tarpeisiin kuin Sinikello. Perhe päätti ottaa vastaan Rantaniityn tarjoaman paikan.

Perheellä on ollut poikkeuksellisesti sama sosiaalityöntekijä koko Aleksin elämän ajan ja näin ollen tuntee hyvin perheen tarpeet. Sosiaalityöntekijä allekirjoitti sopimuksen päivätoimintaan osallistumisesta viitenä päivänä viikossa kuljetuksineen. Yhteistyötä Aleksin kanssa jatkava toimija oli myös tuttu fysioterapeutti, joka perehdytti päivätoimintakeskus Rantaniityn ohjaajia Aleksin arjessa huomioon otaviin seikkoihin. Fysioterapeutti jatkaa Aleksin kanssa yhteistyötä Rantaniityssä kerran viikossa.

Perhe kertoi, että koulussa pohdittiin Aleksin kanssa yhdessä, mitä koulun päättymisen merkitsee ja mitä Rantaniityssä aloittaminen tarkoittaa. Koulussa puhuttiin myös koulukavereista luopumisesta ja siihen liittyvästä ikävöinnistä sekä katseltiin kuvia uudesta paikasta ja siellä olevista asioista. Perhe koki

koulun järjestämän kahden päivän TET-jakson Rantaniityssä tutun ohjaajan kanssa erittäin positiivisena.

”Se et siellä oli mukana tuttu ohjaaja koulusta, jonka kanssa siellä arjessa tehdään sitä työtä, niin se siirty sinne oikein semmoseen sinne Rantaniityyn. Se oli minusta oikein kädestä pitäen viisaamista, että näin me ollaan ruukattu tehdä ja sit niinku varovasti tutustua yhdessä siihen uuteen paikkaan. Täällä on tämmöstä ja täällä on tämmöstä... Niin se oli minusta mahdollittoman hyvä asia. Se oli niinku oikein silta sieltä vanhas-ta sinne uuteen. Tämmönen konkreettinen silta. Ja se tuntu niinku todella hyvälle, sitte ku Alekski meni sinne ite niin se oli niinku ihan helppoa ettei tässä enää mitään xxx tarvita, et me pärjätään. Ku ei sinne äitiä tai iskää huolita viisaamaan, onneksi.”

Koulusta siirrettiin arvokasta tietoa Aleksin kouluarjesta dokumenteilla, järjestetyissä palavereissa ja TET-jakson aikana. Perhe kertoi kokeneensa siirtymisen pohjustamisen riittäväksi ja Aleksin siirtymä oli tämän vuoksi sujuva. Rantaniitty jatkopaikkana oli myös perheen toiveiden mukainen.

”Vaikka eihän meillä ollut ne valinnat kädessä, että mitä me voidaan tarjota vaan se mitä me toivottiin Aleksille tän koulun jälkeen, kun ei kerran niitä opinahjoja oo, niin sitä arkea ja sitä sellasta tekemistä, ettei se vaan oo mikään säilö. Et kauas pois siitä. Ja tää nyt vaikuttas kyllä sille, että siellä on oikeesti niitä asioita, jatketaan tekemisiä ja osallistumista siinä missä koulussakin.”

Perheen äidin pohtiessa vastausta kysymykseen kenen olisi pitänyt kartoittaa ja tarjota jatkopaikkavaihtoehtoja, hän sanoi olevansa loppujen lopuksi tyytyväinen siihen, että sai itse tutustua vaihtoehtoihin ja pystyi näin vertailemaan paremmin niitä. Valmiiksi kartoitettu paikka ei välttämättä olisi vastannut perheen toiveita, mutta valmista tietoa eri vaihtoehtoista olisi voinut olla saatavilla enemmän. Vanhemmat kokivat tietävänsä, minkälainen jatkopaikka Aleksille sopisi parhaiten.

Aleksin päästyä hyvään alkuun uudessa paikassa, vanhemmat ovat todella tyytyväisiä siirtymään ja arkeen Rantaniityssä. Aleksin reippaasta olemukses-

ta päätellen aamulla lähteminen on mieluisaa ja kotiin palataan hyvillä mielin. Kuljettajana toimii aina sama henkilö, mikä tuo Aleksille myös turvallisuuden tunnetta. Perheen mukaan kuljetus on toiminut myös hyvin.

Vanhemmat pohtivat siirtymän valmistelujen painottumista koulusta uuteen paikkaan. Heidän mielestään perheen ja tulevan paikan välistä yhteistyötä voisi olla enemmän. He toivoivat esimerkiksi yhteydenpitoa noin kuukautta ennen jatkopaikassa aloittamista, jotta Aleksiin liittyvät käytännön asiat olisivat kaikilla tuoreessa muistissa. Mieluisinta olisi suora kontakti perheen ja jatko-paikan välillä.

”Ne ei välttämättä siirry ja kulje siinä viestivihkossa ja paperilla ne asiat samalla tavalla kun puhumalla ja tapaamalla. Enemmän niinku tutustumista puolin ja toisin, et henkilöinä tiedettäis ja tunnettais, juteltais Aleksin asioista, niin sellanen yhteistyö olis helpottavaa. Pystyis niinku jatkamaan ns. vanhana tuttuna siitä, ettei ois kaikki niin hakusassa. Mites tämä syöminen ja mites tämä vessareissu tai mikä tahansa. Ois vähän niinku harjoteltu etukäteen paremmin. Et enemmän vois olla konkreettisesti tapaamista perheen kanssa.”

Vanhempien mielestä yhteistyö päivätoimintakeskuksen ohjaajien kanssa on ollut sujuvaa. Vanhemmat kertoivat, että luottamus saavutettiin jo alusta alkaen ja asioista on voitu puhua suoraan. Perheen äiti korosti vihkon välityksellä tapahtuvan kirjallisen viestinnän tärkeyttä. Keskinäinen viestintä on tärkeää varsinkin lääkemuutostilanteessa, kun halutaan tietoa lääkemuutoksen vaikutuksista. Äiti toivoisi myös sovittuja soittoaikoja ja Aleksin omien kommunikointikeinojen kehittämistä päivätoimintakeskuksessa.

”Et saada sieltä ulos niitä asioita, et ei aukea tuosta vaan. Siihen pitäis olla valmiuksia varmaan enemmän. Et ne on vähän hakusassa kyllä, ne keinot ja asiat. Kun se on niin oleellinen asia siihen arjen kulkuun ja asioiden sujumiseen – että tulla ymmärretyksi, tulla mahdolliseksi ne asiat, jotka vie siihen hyvinvointiin, mukavaan oloon. Se on varmaan sellanen ikuisuus asia tällasen puhumattoman asiakkaan kohalla.”

7.3. Päivätoiminnan näkökulma nivelvaiheesta

Päivätoimintakeskus Rantaniitty oli saanut ensimmäisen kerran tiedon Aleksin mahdollisesta siirtymisestä vuoden 2013 alkupuolella. Siirtyminen Rantaniittyyn oli silloin epävarmaa koska, Aleks ja vanhemmat toivoivat ensisijaisesti saavansa paikan toisen asteen oppilaitoksesta. Toukokuussa 2013 pidettiin Kaiharin koululla yhteistyöpalaveri, johon osallistuivat kaikki Aleksin kanssa toimivat tahot perheen ja päivätoiminnan ohjaajien lisäksi. Tässä siirtopalaverissa vahvistui Aleksin aloittaminen päivätoimintakeskus Rantaniityssä heinäkuussa 2013. Haastatteluissa selvisi, että palaverin yhteydessä päivätoiminnan ohjaajille siirtyi paljon tärkeää tietoa, joka auttoi heitä valmistautumaan Aleksin Rantaniityssä aloittamiseen.

Vanhemmilla ja päivätoimintakeskuksen ohjaajilla oli aluksi epäilyksiä tilojen riittävydestä Aleksin tarvitsemien apuvälineiden määrän ja koon vuoksi. Myöhemmin kuitenkin osoittautui, että tilat saatiin pienten järjestelyiden avulla toimimaan. Ohjaajat saivat vanhemmilta opastusta oikeanlaisten apuvälineiden hankintaan. Päivätoiminnan osalta konkreettisia valmisteluja tehtiin hankkimalla apuvälineitä, kuten vessatuoli ja nostolaite ja työtiloja muokattiin sopivammaksi yhdelle pyörätuolin käyttäjälle lisää. Ryhmäjaon suhteen pohdittiin, kumpaan kahdesta päivätoiminnan ryhmästä Aleks soveltuisi paremmin ja myös Aleksin ruokavalio huomioitiin.

Päivätoiminta eroaa koulun toiminnasta päivän rytmittämisessä. Kun koulu-päivä koostuu eri oppitunneista, niin päivätoiminnassa sama teema kestää koko päivän. Teemana voi olla esimerkiksi ulkoilu, retkeily, musiikki tai jumppatuokio. Rantaniitty sijaitsee fyysisesti mukavassa ulkoiluympäristössä ja palvelut löytyvät lähietäisyydeltä. Päivätoiminta ei ole ohjaajien mukaan yhtä hektistä ja väsyttävää Aleksille kuin koulunkäynti. Yhteistyö vanhempien kanssa on ohjaajien mukaan toiminut hyvin ja Aleksin asioista on puhuttu avoimesti ja rakentavasti.

Tiedon siirtymisen tärkeys

Aleksin keväällä toteutunut kahden päivän TET- jakso Rantaniityssä oli poikkeuksellinen tapa tutustua etukäteen päivätoimintakeskukseen. Aleksin oman luokan koulunkäynninohjaaja oli mukana TET-jaksolla ja myös hänen avullaan siirtyi tietoa tuleville ohjaajille Aleksin kanssa toimimisesta. Aleksin itse tutustui ryhmään, paikkaan ja ohjaajiin. Tällä haluttiin helpottaa Aleksin päivätoimintaan sopeutumista. Tutustumisjakso antoi myös tuleville ohjaajille konkreettisen kuvan mm. Aleksin avuntarpeesta ja kommunikaatiotaidoista.

”Ei vaan töpsähdetty paikasta toiseen.”

”Niinku konkreettista tietoa ja omakohtasta, ettei vain luettua tai kuultua. Sit on vielä sellanen ihminen mukana, jolla on tieto ja taito tullessaan. Sit varmaan Aleksikin kokee et on turvallista tulla tutun ihmisen kanssa uuteen paikkaan. Ja siirtyy helpommin se ”hiljanen tieto”, kun on asiantunteva ihminen mukana.”

Vanhemmat ovat olleet myös tärkeässä roolissa tiedon siirrossa päivätoimintakeskukseen. Kodin positiivinen suhtautuminen muutokseen ja Aleksin kannustaminen on heijastunut hänen nopeaa sopeutumista uuteen toimintaympäristöön. Aleksin aloittaessa myös äidin aktiivinen yhteydenpito päivätoimintakeskukseen on edesauttanut sopeutumista.

Koulun rooli tiedonsiirtäjänä on ollut tärkeässä osassa. Päivätoimintakeskus sai koululta Aleksin todistuksen, joka sisälsi tietoa asioista, joita hän kouluvuosinaan on tehnyt, harjoitellut ja oppinut. Lisäksi tietoa Aleksin olemassa olevista taidoista päiväkeskus on saanut mm. HOJKSien ja kirjallisten kuvausten perusteella. Aleksin opettaja toimi päivätoimintakeskuksen mielestä erittäin aktiivisesti dokumenttien ja tiedon siirtämisen suhteen. Lisäksi hän käytti mm. päivätoimintakeskuksesta otettuja kuvia oppitunneillaan Aleksin kanssa tulevaan paikkaan tutustumiseen ja siirtymän käsittelyyn.

”Hyvä promoottori ja hyvä opettaja ollut ja nähnyt tarpeellisuuden omaa tietoa siirtää ja on kiinnostunut oppilaansa elämän jatkuvuudesta ja että

se heijastuu kyllä siinä että kuinka paljon panostetaan näihin asioihin. Tässä nähdään mun mielestä aika onnistunut ja mietitty juttu.”

Ohjaajien mukaan hyvä tiedonsiirto varmistaa sen, että peruskoulun aikana hankituille taidoille tulee hyvä jatkumo eli tiedetään, mistä jatkaa Aleksin kanssa ja miten. Myös koulussa Aleksille henkilökohtaisesti valmistetut materiaalit tulivat hänen mukanaan päivätoimintakeskukseen. Materiaalien avulla aiemmin opittuja taitoja voidaan helpommin siirtää uuteen ympäristöön. Päivätoimintakeskuksen ohjaajat voivat myös tarvittaessa olla opettajaan yhteydessä, jos heillä jotain kysyttävää ilmenee. Aleksille tullaan tekemään moniammatillisessa yhteistyöpalaverissa palvelusuunnitelma, joka tarkistetaan jatkossa vuosittain. Palvelusuunnitelma tehdään niistä palveluista ja tukitoimista, joita Aleks tarvitsee selviytyäkseen jokapäiväisestä elämästä. (Kehitysvammaisten tukiliitto ry).

”Ei nää kommunikaatioasiatkaan oo ihan yksinkertasia, et tulee äkkiä niinkun aliarvoitua toisen taitoja jos joku ei kerro et hei hän osaa jo tän, vaadi häneltä tätä. Niin kun Aleksikin, niin jäykkä on ja puhumaton, niin se on helppo olettaa, että ei hänellä mitään taitoja olis. Mutta kyllä vaan sieltä niitä taitoja löytyy ja huumoria ja kaikkee, et sitä yllättyy ja yllättää itsensä joka päivä.”

Päivätoimintakeskuksen ohjaajat toivoisivat jatkossakin, että TET-jaksoja hyödynnetään nivelvaiheessa peruskoulusta heille siirryttäessä. He toivovat myös jatkossa saavansa kutsun nuoren siirtopalaveriin. Päivätoimintakeskuksen kannalta palaverieihin osallistuminen ja etukäteistieto ovat heille tärkeitä valmistautumiskeinoja ja he voivat tuoda myös oman asiantuntijuutensa mukaan asioiden käsittelyyn.

”Meille työntekijöinä on hienoa saada valmistautua ajoissa ja mieltä ryhmää, apuvälineitä, henkilökuntamäärää, kun henkilökunnan lisääminen ei käy kädenkäänteessä. Hyvä ku meijät ohjaajina noteerataan, ku me ollaan henkilöitä jotka työskentelee asiakkaan kans, et ei olla mitään mitätön lenkki täs kokonaisuudessa vaan meidän kuuluu palaverissa tuua meidän mielipiteet julki ja näkyä siinä ku kaupungin sosiaalityöntekijän tai edunvalvojan, et meidän rooli on iso.”

Aleksin kanssa tähän asti toimineet tahot kuten Taysin kehitysvammaopoliikklinikka, apuvälineasioissa Respecta ja tuttu fysioterapeutti jatkavat yhteistyötä myös päivätoimintaan siirtymisen jälkeen. Kaikki toimijat voivat tarvittaessa käydä päivätoimintakeskuksessa tapaamassa Aleksia ja miettiä arjen lähtökohdista hänen tarpeitaan. Ohjaajat kertoivat myös saavansa piakkoin opastusta Aleksin kommunikaatioasioissa vuorovaikutuksen parantamiseksi. Tämä vastaisi myös perheen toiveita kehittämistavoitteiden suhteen.

8 Pohdinta

8.1 Opinnäytetyön eettisyys ja luotettavuus

Aloitimme tutkimusaineiston keräämisen hankkimalla suostumukset kaikilta tutkimukseen osallistuneilta ja kerroimme, mitä tutkimukseen osallistuminen heidän kohdallaan tarkoittaa (informed consent). Varmistimme myös osallistujien tahdon identiteetin suojaamisesta tutkimuksessa. Opinnäytetyössä esiintyvä perhe antoi luvan käyttää nuoren omaa nimeä hänen nivelvaiheestaan kerrottaessa. Tämä on sallittu käytäntö myös tietosuojalainsäädännön mukaan. Myös nuoren siirtymässä mukana olleet koulu ja päivätoimintakeskus esiintyvät sovitusti omilla nimillään. (Kuula 2011, 203). Haastattelut poistettiin sanelukoneesta heti niiden litteroinnin jälkeen.

Opinnäytetyömme on laadullisen tutkimus ja sen luotettavuuden arviointiin ei yleisesti ole olemassa yksittäistä ohjetta. Tutkimus on kokonaisuus, josta tulee ilmetä oleelliset tiedot, kuten kohde ja tarkoitus sekä miten aineisto on koottu ja analysoitu. (Tuomi & Sarajärvi, 2009, 140, 141). Olemme avanneet edellä mainittuja asioita tutkimuksemme eri otsikoiden alla mahdollisimman totuudenmukaisesti.

Tutkimuksemme on tehty parityönä, mikä on vähentänyt virhetulkintojen tekemistä tutkimuksen tuloksia tulkittaessa. (Hirsjärvi ym. 2009, 231). Haastattelut purettiin sanelukoneesta sanatarkasti heti haastattelujen jälkeen, mikä lisää myös luotettavuutta. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 130). Olemme pyrkineet

ottamaan tutkimuksessa myös huomioon puolueettomuusnäkökulman. Luotettavuutta lisäävänä tekijänä on ollut se, että toinen tutkimuksen tekijöistä työskentelee kehitysvamma-alalla ja toinen ei. Tämä on auttanut avaamaan tutkimukseen liittyviä käsitteitä ja tuloksia myös alaa tuntemattoman näkökulmasta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 135–136). Olemme yhdessä pohtineet mm. samojen käsitteiden merkityksiä ns. normaalien nuorien nivelvaiheessa verrattuna vaikeasti kehitysvammaisen nuoren nivelvaiheeseen. Samat termit tarkoittavat ja pitävät sisällään eri asioita siirtymään liittyen.

Kaikkea aineistoa ei ole käytetty tutkimuksessa vaan aineisto on valikoitu sen merkityksellisyyden perusteella. Merkityksellisyyttä arvioitaessa on huomioitu asetetut tutkimuskysymykset, kirjallisuudesta nousseet aiheeseen liittyvät oleelliset asiat sekä haastateltujen tärkeäksi kokemat näkökulmat.

Opinnäytetyömme perustuu yksittäisen siirtymän tutkimiseen. Sen avulla on saatu tietoa ja ymmärtämystä Kaiharin koulusta jatkoopiskeluun siirtyneen vaikeasti kehitysvammaisen nuoren nivelvaiheesta. Koulu voi jatkossa hyödyntää tutkimustulosten avulla laatimiamme kehittämissuhteita vaikeasti kehitysvammaisen nuoren nivelvaiheeseen liittyen.

Tämän tutkimuksen yleistettävyyttä muihin Ylöjärven erityiskouluun on koulukohtaisesti muokattuna mahdollista. Kyseinen tutkimus on tehty vaikeasti kehitysvammaisen nuoren näkökulmasta Kaiharin koulun tulevien nivelvaiheiden kehittämiseksi. Tulokset eivät ole sellaisenaan yleistettävissä, sillä ne perustuvat tutkimukseen osallistujien omiin kokemuksiin. (Hirsjärvi ym. 2009, 231–233). Tulosten perusteella tapausesimerkin nivelvaiheessa ilmeni onnistuneita toimenpiteitä, joita kannattaa myös jatkossa hyödyntää.

8.2 Johtopäätökset ja kehittämissuhteet

Tutkimusaineiston keräämisessä käytetty teemahaastattelu antoi vastauksia asettamiimme tutkimuskysymyksiin nivelvaiheen valmisteluista ja onnistumisesta. Kehittämissuhteeseen saimme ideoita saatujen tulosten pohjalta. Havaitimme, että Kaiharin koululla ei ollut yhtenäistä toimintamallia siirtymän

valmistelun suhteen. Johtopäätösosion lopussa kuvaamme ehdottamamme siirtymäsuunnitelman käyttöön ottamista yläasteen aikana. Nivelvaiheen voidaan katsoa alkavan koulun kannalta jo 7. luokalta ja päättyvän nuoren siirtyessä jatkooppaan peruskoulun päätyttyä. Seuraavia johtopäätöksiä olemme tehneet tutkimuskysymyksiin ja niihin saatuihin vastauksiin peilaten.

Tutkimuksen mukaan opettajalla on siirtymässä ja sen prosessoinnissa tärkeä rooli. Hän toimii nuoren saattajana tulevaan muutokseen. Opettajan tulisi aloittaa siirtymän valmistelu heti yläasteen alussa ja tukea sekä perhettä että nuorta eri tavoin siirtymän lähestyessä. Opettaja toimii omalta osaltaan asiantuntijana vaikeasti kehitysvammaisen nuoren toimintakyvyn ja valmiuksien arvioinnissa jatkooppavaihtoehtojen suhteen ja perhe tuntee nuorensa parhaiten. Perheen ja opettajan välisellä yhteistyöllä nuorelle luodaan onnistunut jatko peruskoulun jälkeen.

Perheen tulkinnan mukaan Alekski on kokenut siirtymän mieluisana asiana. Nuori on lähtenyt päivätoimintaan hyväntuulisena ja palannut kotiin hyvällä mielellä. Arjen ja siirtymän sujuvuutta on helpottanut perheen hyvä henkinen valmistautuminen siirtymään. Perheen haastatteluista selvisi, että tukea ja tietoa on hyvä tarjota jatkooppakojen löytymisessä vaikeasti kehitysvammaisen nuoren perheelle jo yläasteelle siirryttäessä. Tutkimukseen osallistunut perhe olisi toivonut enemmän valmista tietoa eri vaihtoehtoista. Perheen äiti teki suuren kartoitustyön etsiessään sopivaa jatkooppakkaa nuorelle. Vanhemmat kuitenkin kokivat hyväksi kuitenkin sen, että he itse tutustuivat jatkooppakoihin ennen lopullista valintaa. Tutkimuksen tulosten mukaan perheen roolia nivelvaiheessa tulisi vahvistaa. Perheen ja jatkooppakan yhteydenpito ja tutustuminen ennen siirtymää on hyvä aloittaa hyvissä ajoin ennen siirtymää. Tämä antaa molemmiin puolisen turvallisuuden tunteen ja perhe kokee enemmän osallisuutta. Perhe toivoi myös säännöllistä yhteydenpitoa jatkooppakan kanssa siirtymän jälkeen. Yhteydenpidon ylläpitäminen jatkossa perheen ja jatkooppakan välillä vaatii molempien aktiivisuutta. Perheen mielestä siirtymän sujui kokonaisuudessaan hyvin ja he olivat tyytyväisiä opettajan panostukseen nivelvaiheessa.

Päivätoimintakeskuksen ohjaajat ilmaisivat oman roolinsa tärkeyden nuoren siirtopalaveriisiin osallistumisessa. Hyvissä ajoin saadun tiedon avulla ohjaa-

jat voivat parhaiten käyttää omaa ammattitaitoaan mm. henkilökunnan riittävyyden ja tilojen käytön arviointiin ja lisäksi saadun informaation läpikäymiseen tarvitaan aikaa. Nuoren kanssa toimivien aikuisten keskinäisellä vuorovaikutuksella siirtyy arvokasta ”hiljaista tietoa”, joka on muodostunut pitkällä aikavälillä nuoren kanssa toimiessa. Tuloksien mukaan päivätoimintakeskuksen ohjaajat kokivat saaneensa tämän siirtymän kohdalla riittävästi etukäteistietoa ja materiaalia ennen nuoren aloittamista päivätoiminnassa. Ohjaajien antaman hyvän palautteen pohjalta TET-jaksoon liitetty tutustuminen tulisi kuulua jatkossa hyvin toteutetun siirtymän käytäntöihin vaikeasti kehitysvammaisten nuorten kohdalla. Opettajan työpanoksen he myös kokivat poikkeuksellisen hyväksi.

Kaikista vastauksista päätellen tutkittu siirtymä sujui hyvin. Tähän vaikutti opettajan ja perheen aktiivisuus nivelvaiheen valmisteluissa. Opettaja siirsi päivätoimintakeskukseen dokumentoitua tietoa nuoren kouluaikana oppimista asioista ja hänen kanssaan toimimisesta ja sekä tuki nuorta oppitunneilla muutokseen valmistautumisessa. Perhe antoi etukäteistietoa ohjaajille apuvälineasioissa ja siirsi ”hiljaista tietoa” suullisesti Aleksin päivätoimintaan vaikuttavista asioista. He pitivät tulevasta muutoksesta yllä positiivista asennetta nuoren kanssa myös kotona. Myös päivätoimintakeskuksen ohjaajat olivat hyvin vastaanottavaisia tulevan siirtymän suhteen ja pitivät tärkeänä siitä, että heidät oli kutsuttu mukaan nuoren siirtopalaveriin. Siirtyminen päivätoimintakeskukseen on prosessi, jossa tarvitaan moniammatillista yhteistyötä, jotta tarvittavat palvelut ja tukitoimet säilyvät katkeamatta ja tiedonkulku varmistuu.

Aina siirtymä ei ole näin sujuva. Jatkopaikkaa tai kokopäiväistä päivätoimintaa ei ole aina tarjolla peruskoulun jälkeen. Vanhemmillakaan ei välttämättä ole kiinnostusta tai voimavaroja nuoren tulevaisuuden pohtimisen suhteen. Opettajilla on myös erilaisia työskentelyotteita ja ajatuksia siirtymään panostamisesta.

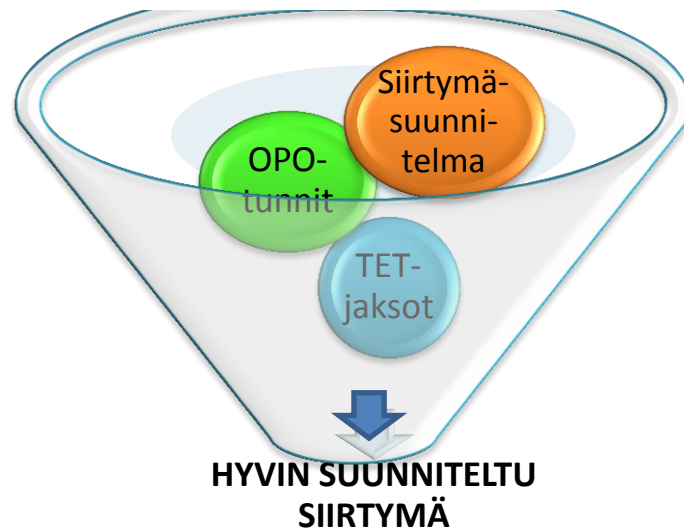
Vaikeasti kehitysvammaisille nuorille suunnattuja toisen asteen koulutuspaikkoja tulisi olla tarjolla nykyistä enemmän, jotta heillä olisi myös halutessaan mahdollisuus opiskeluun peruskoulun jälkeen. Mieluiten jatkopaikka tulisi löy-

tyä omasta tai lähikunnasta, jolloin nuoren ei tarvitsisi muuttaa koulupäiviksi pois kotoa. Tämä lisää ikäluokkien yhdenvertaisuutta peruskoulun jälkeen.

Koulu on avainasemassa pitkän aikavälin valmentautumisessa siirtymään. Tutkimuksen aikana selvisi, että Ylöjärvellä ei ole olemassa valmista toimintamallia kehitysvammaisten nivelvaiheeseen liittyen. Kehittämisideana ehdotamme Kaiharin koululle siirtymäsuunnitelman (ks. kuvio 2.) käyttöönottoa heti yläasteelle siirryttäessä, johon sisältyy kiinteästi oppilaanohjaustunnit (OPO) ja työelämään tutustumisjaksot (TET).

8.3 Siirtymäsuunnitelma nivelvaiheen tueksi

Erityistä tukea ja ohjausta tarvitseville nuorille tulisi moniammatillisessa yhteistyössä laatia siirtymäsuunnitelma jatkoa ajatellen. Ohjauksen tuella oppilas perheineen harjaantuu tekemään realistisia peruskoulun jälkeisiä ratkaisuja. (Opetushallitus 2004, 164). Vaikeasti kehitysvammaisen oppilaan yläasteen ajan HOJKSin lisäksi laaditaan siirtymäsuunnitelma, joka tukee tulevaa nivelvaihetta. Siirtymäsuunnitelma sisältyy HOJKSiin yhtenä kirjallisena dokumenttina, joka päivitetään tarvittaessa. Siirtymäsuunnitelman laatii oppilashuolto-työryhmä, johon kuuluvat koulun opettajat, koulukuraattori ja terveydenhoitaja sekä kutsuttuna kyseessä olevan oppilaan vanhemmat. Oppilashuollon moniammatillinen näkemys on perustana yksilölliselle suunnitelmalle. Ammatinvalinnan ja oppilaanohjauksen osuutta fyysisen ja psykososiaalisen oppilashuollon rinnalla tulisi jatkossa kasvattaa samanarvoiseksi oppilashuollon alueeksi. (Jahnukainen 2002, 185). Tavoitteena on suunnitella heti yläasteelle siirtymisestä alkaen tulevaa peruskoulun jälkeistä jatkopaikkaa nuoren elämänhallintataidot ja persoona huomioiden. Tämä haastaa oppilaanohjauksen vastaamaan nuoren yksilöllisiä tarpeita.

KUVIO 2. Hyvin suunniteltu siirtymä. Kolehmainen & Torvinen 2013.

Oppilaanohjauksesta (OPO) on vastuussa yksi nimetty opettaja. Vastaava opettaja eli OPO keskittyy vaikeasti kehitysvammaisten oppilaanohjauksen työtapojen kehittämiseen, valinnanmahdollisuuksien selvittämiseen ja tiedottamiseen vanhemmille. Tiedon välittämiseen sopivat vanhempainillat ja yhteydenpito ja vuorovaikutus tapahtuu myös sähköisen Wilma-järjestelmän välityksellä. Tärkeää on huoltajien osallistaminen ja ajan tasalla pitäminen oppilaanohjaustuntien suhteen. (Laurinkari 2004,42).

Siirtymäsuunnitelmaan sisältyy myös TET- eli työelämään tutustumisjakson suunnittelu. Jakso tulisi vaikeasti kehitysvammaisen nuoren kohdalla hyödyntää tulevaan jatkoopaikkaan tutustumiseen. Sopiva kesto TET-jaksolle on viikko, joka jaetaan kahteen osaan viimeisenä keväänä peruskoulussa. Oppilaanohjaustunnit valmistavat koko yläasteen ajan uuteen toimintaympäristöön siirtymistä ja auttavat osaltaan TET-jaksopaikan eli tulevan jatkoapaikan valintaa.

Siirtymäsuunnitelma sisältää hyvin suunnitellun nivelvaiheen osatekijät. Heti yläasteelle siirryttäessä, 7. luokalta lähtien OPO-tuntien sisältyminen opetukseen antaa hyvän pohjan tulevan siirtymän onnistumiselle. TET- jaksot toimivat ”hiljaisen tiedon” siirtäjänä ja tutustumisen väylänä toteutuessaan valitussa jatko paikassa. Dialoginen yhteistyö kodin ja oppilashuoltotyöryhmän välillä takaa realistisen suunnitelman nuoren tulevan jatkoapaikan suhteen. Siirtymäsuunnitelmaan tulisi myös sisällyttää ryhmätyöskentelytaitoja kehittäviä oppi-

tuntien toimintamalleja jatkoa ajatellen. Tulevassa jatkopaikassa nuori saa vähemmän yksilöllistä huomiota ja on yksi ryhmän jäsenistä. Tähänkin on hyvä saada harjaantumista jo yläaste vuosien aikana. Olemme laatineet siirtymäsuunnitelmalomakkeen Tornion ETU-infon siirtymäsuunnitelmaa mukailien ja liittäneet sen opinnäytetyön loppuun. Lomakkeeseen kirjataan nuoren nivelvaiheeseen liittyviä oleellisia asioita.

Koulun yhtenä tehtävänä on valmistaa nuorta tulevaan peruskoulun jälkeiseen elämään. Siirtymäsuunnitelman merkitys kasvaa nivelvaiheen edetessä ja siirtymän lähestyessä. (Jahnukainen 2002, 361). Seitsemännen luokan HOJKSissa tulisi ensimmäisen kerran keskustella siirtymäsuunnitelman tekemisestä yhdessä oppilashuoltotyöryhmän kanssa. Peruskoulun päätyminen voi perheestä tuntua vielä kaukaiselta asialta. Jonkinlainen yhteinen näkemys oppilaan tulevaisuuden näkymistä ja asteittaisesta nivelvaiheen etenemisestä yläastevuosien aikana pitäisi kuitenkin jo tällöin muodostaa. Seitsemäsluokkalainen tulisi kutsua vanhempineen ennen syyslukukauden päättymistä oppilashuoltotyöryhmän palaveriin eräänlaiseen tilannekatsaukseen ja ensimmäiseen tulevaisuuskartoitukseen.

Ensimmäinen siirtymäsuunnitelma ohjaisi jonkin verran toiminta-alueisiin perustuvan opetuksen järjestämistä. Se velvoittaisi vähitellen huomioimaan opettavien taitojen yleistämistä arkeen ja koulutyön ulkopuolelle sekä lisäisi ryhmässä tapahtuvaa oppimistoimintaa sisältäviä tunteja. OPO-tunnit voisivat sisältää materiaalia ja toimintaa, joka tukee nuoren itsetuntemuksen kehittämistä.

Toisena yläastevuotena vanhemmat osallistuvat siirtymäsuunnitelman päivitykseen ja järjestettyyn vanhempainiltaan, jossa teemana on vaikeasti kehitysvammaisten ja erityisnuorten jatkosijoittuminen yleensä. Tilaisuudessa vanhemmat voisivat keskustella nuoren tulevaisuuteen liittyvistä asioista ja pohtia yhdessä opettajan kanssa jatkamahdollisuuksia. Kahdeksannella luokalla OPO-tunnit liittyisivät omien pyrkimysten ja ominaisuuksien peilaamiseen eri vaihtoehtojen suhteen.

Viimeisellä peruskouluvuoden syyslukukaudella siirtymäsuunnitelmaa terävöitettäisiin toiveiden ja realististen toteutumismahdollisuuksien osalta. Ihanteellinen tilanne olisi jos kevätlukukauden puolella välissä olisi jo jatkoipaikka selvillä. Tässä kohtaa on hyvä pitää siirtopalaveri, johon tulevan jatkoipaikan edustajatkin kutsutaan. Viimeiseen peruskouluvuoteen kuuluva TET-jakso suunnitellaan ja resursoidaan tulevaan jatkoipaikkaan. Tämä hyödyttää niin nuorta, perhettä kuin jatkoipaikkaakin. Etuna on tutustuminen ja tiedonsiirto osapuolten kesken sekä tulevan paikan konkretisoituminen vaikeasti kehitysvammaiselle nuorelle. Opettaja myös siirtää sovitusti vanhempien luvalla päätötodistuksen ja muun nuoren jatkoa hyödyntävän materiaalin jatkoipaikan käyttöön.

Nivelvaiheen prosessissa voisi olla mukana kuntoutuksenohjaaja. Hän toimisi yhtenä oppilashuoltotyöryhmän jäsenenä nuoren siirtymäsuunnitelmaa laadittaessa. Kuntoutuksenohjaajalla olisi kokonais käsitys oman kunnan ja lähikuntien tarjolla olevista jatkoipaikkavaihtoehdoista. Hän voisi toimia koordinaattorina nuoren siirtymään liittyvien tahojen kesken. Mukana olemalla hän pysyisi myös ajan tasalla nuoren elämäkulusta ja tarpeista sekä perheen toiveista. Kuntoutuksenohjaajan tehtävänä olisi varmistaa kuntoutuksen katkeamattomuus yhteistyötahojen välillä sekä tukea jatkoipaikan ja perheen välistä yhteydenpitoa. Hän voisi osallistua keskustelutilaisuuksiin ja vanhempainiltoihin. Niissä tapauksissa, joissa nuoren perhe ei osallistu aktiivisesti syystä tai toisesta nuoren siirtymän valmisteluihin kuntoutuksenohjaaja voisi ottaa vahvemman roolin nuoren edustajana.

Onnistunut siirtymä mielenterveyden tukena

Kehitysvammaisten Tukiliiton oppaassa ”Mieli myllertää” (2008) käsitellään kehitysvammaisen mielenterveyden tukemista elämän ymmärrettävyyden, elämäntunnetun ja merkityksellisuuden näkökulmista. Nivelvaihe on tärkeä ajanjakso kehitysvammaisen nuoren mielenterveyden ja kasvun tukemisessa. Oma osallisuus nivelvaiheessa lisää elämän ymmärrettävyyttä ja elämäntunnetun sekä auttaa löytämään omaa identiteettiä kasvatta-

via merkityksellisiä asioita. Nivelvaihetta tuetaan OPO-tunneilla itsetuntemusta lisäävillä tuntisisällöillä. Elämän ymmärrettävyyttä lisää se, että kehitysvammaista autetaan ennakoimaan tulevia tapahtumia. Kehitysvammaisella on oikeus käsitellä asioita itselle ymmärrettävällä tavalla. Vaikeasti kehitysvammaisen kohdalla esimerkiksi kuvien avulla uuteen paikkaan tutustuminen tukee juuri tätä ajatusta. TET-jaksot tukevat taas uuteen paikkaan ja toimintaympäristöön tutustumisessa. Oman kommunikointimenetelmän löytäminen ja päivästruktuurit helpottavat arjen ymmärrettävyyttä. Jos oppilaalla on olemassa hyväksi koetut materiaalit peruskoulussa, ne tulee siirtää hänen mukanaan jatkoapaikkaan. Myös tunteiden tunnistaminen ja tunteiden ilmaisun tukeminen ovat tärkeitä osatekijöitä. Hiljaisen tiedon siirtyminen kehitysvammaisen reagointi- ja ilmaisutavoista auttaa uusia ihmisiä tulkitsemisasiossa.

Elämönhallinnan tunnetta kasvattaa mahdollisuudet päättää itse omasta arjesta ja sen sisällöstä. Vaikeasti kehitysvammaisen kohdalla vanhemmat ovat olleet parhaat tulkitsijat nuoren jatkosta päätettäessä. Taitojen opettelu ja ylläpitäminen ovat elämönhallintaa tukevia toimia. Hyvä tiedonsiirto takaa jo opituille taidoille jatkumon. Omien mielipiteiden löytäminen ja niiden arvostamisen kokeminen ovat arvokkaita asioita elämässä. Hyväksyttävien keinojen löytäminen tunteiden ilmaisemiselle auttavat itsensä hallintaa. Tärkeää on myös saada myönteistä palautetta. Nämä kaikki kasvattavat osaltaan nuoren sosiaalista identiteettiä. (Kehitysvammaisten Tukiliitto 2008).

Merkityksellisten asioiden löytäminen lähitoimijoiden avustuksella auttaa kehitysvammaista vahvistamaan omaa identiteettiä ja tekemään merkityksellisiä valintoja. On tärkeää, että uudet ihmiset kehitysvammaisen elämässä saavat tiedon näistä asioista. Saattaen vaihtaminen on avainasemassa tällaisten tietojen siirtämisessä. Myös merkitykselliset ihmissuhteet ja niiden ylläpitäminen ovat psyykkisesti tärkeitä. Perheen lisäksi jatkoapaikassa tutuksi tulevat, säännöllisesti toimintaan osallistuvat henkilöt muotoutuvat tärkeiksi ihmisiksi arjessa. Onnistunut jatkoapaikka antaa mielekkään pohjan elämään aikuistuvalla kehitysvammaisella nuorella. (Kehitysvammaisten Tukiliitto 2008).

8.4 Oma oppiminen opinnäytetyöprosessissa

Tutkimuksen tekeminen on ollut haasteellinen, mutta mielenkiintoinen osa opiskelua. Tutkimus- ja kehitystyössä olemme vasta noviiseja ja opinnäytetyön toteutusprosessi on ollut opettavainen. Opinnäytetyön tekemisen aikana yhteistyötaidot kehittyivät ja parityöskentely yhteisten pohdintojen kautta on rikastuttanut työn tekemistä. Haastavinta oli opinnäytetyön aloittaminen ja monipuolisten lähteiden löytäminen. Opimme, että tutkimuksen tekeminen vaatii aikaa ja kärsivällisyyttä. Määrätietoisella työskentelyllä kuitenkin saavutimme opinnäytetyölle asettamamme tavoitteet. Mielenkiintoista on ollut toteuttaa tutkimusta haastattelutuloksiin perustuen ja saada aito tuntuma tutkittavaan aiheeseen. Tutkimusta on ollut myös mielekästä tehdä sen työelämälähtöisyyden vuoksi. Tämän opinnäytetyön tuloksena ehdottamamme siirtymäsuunnitelma tullaan ottamaan käyttöön Kaiharin koulussa.

Tutkimus avasi omaa ymmärrystä nivelvaiheesta ja muodosti käsityksen saattaen vaihtamisen tärkeydestä vaikeasti kehitysvammaisten nuorten siirtyessä peruskoulusta jatkoopiskeluun. Nuoren siirtymän valmistelu ja toteutuminen riippuu kehitysvammaisen lähiaikuisten aktiivisuudesta. Meillä oli onni kohdata nuori, jonka siirtymä oli onnistunut esimerkillisesti. Saimme tapauksesta esille asioita, jotka jatkossa hyödyttävät myös muita samankaltaisia nivelvaiheita

Jatkotutkimusaihe

Opinnäytetyössämme tutkimme yhden nuoren nivelvaihetta. Ehdotettu siirtymäsuunnitelma on räätälöity Ylöjärvelle Kaiharin erityiskoululle, jossa peruskouluaan suorittavat vaikeimmin kehitysvammaiset oppilaat. Jatkotutkimusaihe voisi olla, miten nivelvaihe toteutuu lähikunnissa vaikeasti kehitysvammaisten nuorten siirtyessä peruskoulusta jatkoopiskeluun. Onko olemassa muunlaisia siirtymäsuunnitelmia vai kuinka siirtymät toteutetaan? Saisiko niistä koottua yhdenmukaisen hyvin organisoidun toimintamallin Pirkanmaalle?

LÄHTEET

A 1977/988. Asetus kehitysvammaisten erityishuollosta 23.12.1977/988. Valti-
on säädöstietopankki Finlex.fi. Viitattu 18.10.2013.

[http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770988?search\[type\]=pika&search\[pika\]=asetus%20kehitysvammaisten%20erityishuollosta](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770988?search[type]=pika&search[pika]=asetus%20kehitysvammaisten%20erityishuollosta) .

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 1982. Teemahaastattelu. 2. korj. p. Helsinki: Gau-
deamus.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uud. p. Hel-
sinki: Tammi.

Hongisto V., Repo A. & Björkman P. 2008. Mieli myllertää. Opas kehitysvam-
maisesta ihmisen mielenterveyden tukemiseen. Tampere: Kehitysvammaisten
Tukiliitto ry. Viitattu 10.12. 2013.

http://www.kvtl.fi/media/Julkaisut/Oppaat/1257754705mieli_myllertaa_opas.pdf

Hyytiäinen, M., Kokko, L., Mäki, M., Pietiläinen, E. & Virtanen, P. 2009. Vai-
keavammaisten oppilaiden opetus. Esiopetuksesta peruskoulun päättymiseen.
Kehitysvammaliitto ry. Helsinki: Oppimateriaalikeskus Opike.

Isoherranen, K. 2005. Moniammatillinen yhteistyö. Vantaa: Dark Oy.

Jahnukainen, M. (toim.) 2002. Lasten erityishuolto ja – opetus Suomessa. 11.
täyd. p. Lastensuojelun keskusliitto. Juva: WS Bookwell OY.

Kaski, P., Manninen, A., & Pihko, H. 2009. Kehitysvammaisuus. 4. uud. p.
Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.

Kehitysvammaisten Tukiliitto ry. Viitattu 10.12.2013.

<http://www.kvtl.fi/fi/lakineuvonta/aihealueet-aakkosittain/palvelut-ja-tukitoimet/palvelusuunnitelma/>.

Koivula, P. 2007. Selviytymisen polkuja. Opetusjärjestelyt oppilaan tukena. 2. painos. Opetushallitus. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.

Kuula, A. 2011. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. 2.uud. p. Jyväskylä: Bookwell Oy.

Lampinen, R. 2007. Omat polut. Vammaisesta lapsesta täysivaltaiseksi aikuiseksi. Helsinki: Edita.

Laurinkari, J. (toim.) 2004. Peruskoulun lisäopetus ja jatko-ohjaustyö moniste 17/2004. Täyttymättömiä toiveita vai avautuvia mahdollisuuksia? Ruskeasuon koulun Lisäsilta-projekti. Tutkimusraportti. Opetushallitus. Helsinki: Edita. Viitattu 24.10.2013.

http://www.edu.fi/download/122528_moniste17.pdf.

L 2010/642. Henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma 24.6.2010/642. Valtion säädöstietopankki Finlex.fi. Viitattu 30.11.2013.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>.

L 1977/519. Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977/519. Valtion säädöstietopankki Finlex.fi. Viitattu 18.10.2013.

[http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519?search\[type\]=pika&search\[pika\]=laki%20kehitysvammaisten%20erityishuollosta](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519?search[type]=pika&search[pika]=laki%20kehitysvammaisten%20erityishuollosta) .

L 1368/1996. Laki peruskoululain muuttamisesta 1368/1996. Valtion säädöstietopankki Finlex.fi. Viitattu 24.11.2013.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1996/19961368> .

L 642/2010. Laki perusopetuslain muuttamisesta 642/2010. Valtion säädöstietopankki Finlex.fi. Viitattu 24.11.2013.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2010/20100642> .

L 1998/628. Perusopetuslaki 21.8.1998/628. Valtion säädöstietopankki Finlex.fi. Viitattu 30.11.2013 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>.

L 2006/1267.Laki vaikeavammaisen päivätoiminnasta 22.12.2006/1267. Valtion säädöstietopankki Finlex.fi. Viitattu 30.11.2013.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380>.

L 1987/380 Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 3.4.1987/380. Valtion säädöstietopankki Finlex.fi. Viitattu 12.10.2013.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380> .

L 2000/812 Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. Valtion säädöstietopankki. Finlex.fi.Viitattu13.12.2013.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812> .

LukiMat – Oppimisen arviointi. Kolmiportainen tuen malli. Viitattu 12.11.2013.

<http://www.lukimat.fi/lukimat-oppimisen-arviointi/tietopalvelu/taustaa/kolmiportainen-tuen-malli>.

Mänty, T. 2006. Koulutus integraation tukena. Teoksessa: T. Ladonlahti & R. Pirttimaa (Toim.) Erityispedagogiikka ja aikuisuus. Helsinki: Yliopistopaino.

Pellinen, S. 2011. ”Nää nuoret on valmiita tuonne maailmalle, mutta maailma ei oo valmis”. Tutkimus kehitysvammaisten ohjaamisesta ja ohjauksen nykytilasta. Pro gradu –tutkielma. Opettajakoulutuslaitos. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 19.11.2013.

Opetushallitus 2004. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 16.1.2004. Viitattu 21.10.2013.

http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/perusopetus .

Perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen nivelvaiheen kehittämistyöryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:33.

Opetusministeriö. Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto. Viitattu 3.12.2013.

http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2005/liitteet/opm_270_tr33.pdf?lang=fi.

Paavola M. 2006. Kehitysvammaisen nuoren itsenäistyminen ja sen tukeminen. Hoitotieteen laitos. Pro Gradu-tutkielma. Tampereen Yliopisto. Lääketieteellinen tiedekunta. Viitattu 20.10.2013

<https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/93494/gradu01136.pdf?sequence=1>.

Rissanen, P., Kallanranta, T. & Suikkanen A. 2008. Kuntoutus. 2. p. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.

Saarinen, A. 2006. Mitä peruskoulun jälkeen? Pohjoissavolaisten vaikeavammaisten nuorten koulutuspolut v. 2006. Vammaistutkimusyksikkö.

[http://wanda.uef.fi/tkk/projektit/vava/cdrom6/pdf/Anja Saارينen liitteinen fina1.pdf](http://wanda.uef.fi/tkk/projektit/vava/cdrom6/pdf/Anja_Saarinen_liitteinen_fina1.pdf) .

Soininen, M. 1995. Tieteellisen tutkimuksen perusteet. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Turku: Painosalama Oy.

Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO vuosiksi 2010-2015. Oikeus yhdenvertaiseen kohteluun ja tasa-arvoiseen osallistumiseen. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki. Viitattu 29.8.2013.

http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=1087418&name=DLFE-14932.pdf .

Sysilampi, M. 2012. Kehitysvammaisten jatkokoulutusvaihtoehdot – onko niitä?. Opetuksen järjestämisluvan hakeminen. Opinnäytetyö Ylempi AMK. Sosiaali- ja terveysalan yksikkö. Sosiaalialan koulutusohjelma.

Tornion ETU-info. Siirtymäsuunnitelma. Viitattu 8.12.2013.

<http://www.peda.net/veraja/etuinfo/toinenaste/tieto>.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A., 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Latvia. Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Vilka, H. 2006. Tutki ja havainnoi. Helsinki: Tammi.

Vernerinet. Kehitysvamma-alan verkkopalvelu. Viitattu 6.12.2013.

<http://verneri.net/yleis/arki/koulunkaynti/perusopetuslaki-ja-opetussuunnitelman-perusteet.html>.

Ympäristöministeriö. Kehitysvammaisten asumisen ohjelma 2010–2015. Viitattu 24.11.2013 <http://www.ym.fi/fi>

[Fi/Asuminen/Ohjelmat ja strategiat/Kehitysvammaisten asumisen ohjelma 20102015](http://www.ym.fi/fi/Asuminen/Ohjelmat_ja_strategiat/Kehitysvammaisten_asumisen_ohjelma_20102015).

LIITTEET

Liite 1. Haastattelulomake / OPETTAJA

1. Mikä on opettajana roolisi ja tehtäväsi nivelvaiheessa?

- koulun osallistuminen nivelvaiheeseen
- tutustuminen vaihtoehtoihin
- ennakoivat palaverit
- oppilaan valmentaminen tulevaan muutokseen
- säännöksiä?

2. Mitä tietoja siirretään ja miten?

- dokumentit
- tietosuoja
- hiljainen tieto
- tähän asti opitut taidot
- toimintakyky
- HOJKS, uusi suunnitelma

3. Miten yhteistyö mielestäsi toimii?

- perhe?
- jatkopaikka?
- Muut toimijat?

4. Miten tärkeäksi koet nivelvaiheen hyvän valmistelun?

- mitä ajattelet tämänhetkisistä toimista?
- määrittele omasta näkökulmastasi ihanteellinen siirtymä

5. Miten ja mitä asioita tulisi mielestäsi kehittää?

- tuen tarve? (kenelle? kuinka paljon? milloin? mistä?)

6. Miten esimerkkitapauksemme nuoren siirtymä mielestäsi onnistui?

- koulun näkökulma
- opettajan näkökulma
- mitkä tekijät vaikuttivat kyseiseen siirtymään (hyöty/haitta)

Liite 2. Haastattelulomake 1 / VANHEMMAT

1. Milloin olette alkaneet miettiä jatkoa oman nuorene kohdalla peruskoulun jälkeen?
2. Mitä vaihtoehtoja jatkopaikan suhteen tuli esille?
  - mistä saitte tietoa jatkopaikoista?
  - oliko vaihtoehtoja tarpeeksi?
  - kävittekö tutustumiskäynneillä?
  - Olivatko kaikki esille tulleet jatkovaihtoehdot mahdollisia toteutua?
3. Miksi päädyitte kyseiseen vaihtoehtoon?
4. Saitteko tarpeeksi tietoa valitsemastanne vaihtoehdosta?
5. Miten valmistauduitte tulevaan muutokseen?
6. Millainen mielestänne perheen rooli on ollut prosessissa?
  - osallisuus
  - oman näkemyksen ilmaiseminen ja kuulluksi tuleminen
7. Keiden toimijoiden kanssa olette tehneet yhteistyötä?
  - viranomaiset, terapeutit ym.
8. Miten koette yhteistyön sujuneen?

Liite 3. Haastattelulomake 2 / VANHEMMAT

1. Miten siirtymä mielestänne onnistui?

2. Mitä kehittämisideoita teillä on siirtymän suhteen?
  - yhteistyö ja sen sujuvuus
  - perheen näkökulmasta

3. Oletteko tyytyväisiä valitsemaanne vaihtoehtoon?

4. Miten yhteistyö päivätoimintakeskuksen kanssa on sujunut?

Liite 4. Haastattelulomake 1 / PÄIVÄTOIMINTAKESKUS

1. .Milloin tieto nuoren siirtymisestä tuli?
2. .Mitä toimia uuden osallistujan tulo aiheuttaa?
3. Miten valmistaudutte etukäteen?
  - Koitteko tutustumisen auttaneen valmistautumista uuteen tulijaan?
4. Mitä tietoa teille siirretään ja miten?
5. Yhteistyön sujuminen muiden toimijoiden kanssa?
6. Kuinka tärkeä on perheen rooli siirtymässä?

Liite 5. Haastattelulomake 2 / PÄIVÄTOIMINTAKESKUS

1. Oliko siirtymässä annettu dokumentointi kattavaa ja tarpeeksi kuvaavaa?
  - mitä tietoa jätitte kaipaamaan?
2. Mitä kehitettävää päivätoimintakeskuksen näkökulmasta voisi olla siirtymän suhteen?
3. Miten siirtymä onnistui ohjaajien näkökulmasta?
  - nuoren sopeutuminen
  - yhteistyö perheen kanssa
  - oliko valmistelu riittävää?
4. Ketkä aikaisemmat yhteistyökumppanit ovat jatkaneet siirtymän jälkeen?
  - fysioterapeutti ym.

Liite 6. Suostumuslomake

SUOSTUMUS

Annan suostumukseni kuntoutuksenohjaaja opiskelijoille Marita Kolehmaiselle ja Pia Torviselle hyödyntää haastatteluissa antamiani vastauksia heidän opinnäytetyössään. Olen tietoinen opinnäytetyöstä, sen tarkoituksesta ja tavoitteista.

Opinnäytetyön tekijät opiskelevat kuntoutusohjauksen ja -suunnittelun koulutusohjelmassa Jyväskylän ammattikorkeakoulussa. Opinnäytetyön aiheena on vaikeasti kehitysvammaisen nuoren nivelvaihe ja sen kehitystarpeiden tutkiminen. Haastattelun vastaukset käsitellään nimettöminä ja niitä käytetään tutkimuksen aineistona.

Opinnäytetyön haastattelut toteutetaan elo-syyskuun 2013 aikana.

Annan suostumukseni vastausteni käyttöön tässä opinnäytetyössä.

Ylöjärvellä ___/___2013

Allekirjoitus_____ Allekirjoitus _____

Nimen selvennys_____ Nimen selvennys_____

Liite 7. Siirtymäsuunnitelma**SIIRTYMÄSUUNNITELMA** VUOSILUOKKA _____

Koulu	
Oppilas	
Osoite	
Huoltaja	
Osoite	
Puh.	
Opettaja	
Puh.	

Oppilaan vahvuudet ja kiinnostuksen kohteet koulussa ja kotona
(oppilas onnistuu, kokee mielekkääksi, on innostunut, harrastaa)

Oppimisvalmiudet ja työskentelytottumukset
(innostuneisuus, motivaatio, uusien asioiden oppiminen, keskittymiskyky)

TUEN TARVE:

Sosiaaliset taidot

(vuorovaikutustaidot, kaverit, ryhmässä toimiminen, käyttäytyminen, suhtautuminen ohjaukseen, kommunikaatiokeinot)

TUEN TARVE:**Terveydentila**

(Fyysinen ja psyykkinen hyvinvointi)

HUOMIOITAVAA:

Oman elämän hallintaan liittyvät asiat

(arkielämän rutiinit, vuorokausirytm, omiin asioihin vaikuttaminen)

TUEN TARVE:**Muuta huomioitavaa**

(itseohjautuvuus, oman toiminnan ohjaaminen, aloitekyky, koordinaatio)

Huoltajan näkökulma

(huomionarvoisia asioita, tulevaisuuden visioita)

Sovitut asiat

Siirtymäsuunnitelma liitetään HOJKSiin siirtymää valmistelevana dokumenttina.

Siirtymäsuunnitelmaa laatimassa olleet henkilöt:

Päivämäärä ___/___/____ Paikka _____